التحليل النفسي بين الخوف والأمل في استخدام روبوتات الدردشة المعتمدة على الذكاء الاصطناعي لدى طلبة الجامعة

سيران محمد رشيد محمود
رياض الأطفال، كلية التربية الأساسية، جامعة كرميان، إقليم كردستان – العراق
sairan.mohammed@garmian.edu.krd

الكلمات المفتاحية: التحليل النفسي، الأمل، الخوف، روبوتات الدردشة، الذكاء الاصطناعي

كيفية اقتباس البحث
محمود , سيران محمد رشيد , التحليل النفسي بين الخوف والأمل في استخدام روبوتات الدردشة المعتمدة على الذكاء الاصطناعي لدى طلبة الجامعة,مجلة مركز بابل للدراسات الانسانية، آيار ٢٠٢٦, المجلد:١٦ ,العدد:٥ .

هذا البحث من نوع الوصول المفتوح مرخص بموجب رخصة المشاع الإبداعي لحقوق التأليف والنشر (Creative Commons Attribution) تتيح فقط للآخرين تحميل البحث ومشاركته مع الآخرين بشرط نَسب العمل الأصلي للمؤلف، ودون القيام بأي تعديل أو استخدامه لأغراض تجارية.

Registered مسجلة في
ROAD

Indexed مفهرسة في
IASJ

Psychological Analysis Between Fear and Hope in the Use of Artificial Intelligence Chatbots Among University Students

Sairan Mohammed Rashid Mahmoud
sairan.mohammed@garmian.edu.krd
Kindergarten Department, College of Basic Education, University of Garmian, Kurdistan Region – Iraq

Keywords : Psychological Analysis, Hope, Fear, Chatbots, Artificial Intelligence

How To Cite This Article
Mahmoud ,Sairan Mohammed Rashid ,Psychological Analysis Between Fear and Hope in the Use of Artificial Intelligence Chatbots Among University Students ,Journal Of Babylon Center For Humanities Studies, May 2026,Volume:16,Issue 5.

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/
This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

Abstract:
The primary objective of this study was to explore the psychoanalysis of the relationship between fear and hope regarding the use of AI chatbots among university students. It also aimed to determine the differences in psychological levels of fear and hope based on variables such as (gender, department, academic stage, frequency of use, and purpose of use). The researcher employed a descriptive-correlational methodology. Two scales were used as research instruments: a 14-item fear scale adapted from (Hussein, 1987) and an 18-item hope scale adapted from (Snyder, 1991). The sample consisted of 185 male and female students from the College of Basic Education (stages 1-4), selected using a stratified random sampling method. Statistical tools included (Mean, Standard Deviation, Pearson Correlation Coefficient, Cronbach's Alpha, One-sample T-test, Independent Samples T-test, and One-Way ANOVA) Key Findings:: A negative (inverse) correlation exists between hope and fear in using AI chatbots, No statistically significant differences were found in the psychoanalysis of fear and hope based on (gender, academic stage, or department), Statistically significant differences in fear levels were

observed among students with high dependency on AI chatbots, Statistically significant differences in hope levels were observed among students with moderate dependency on AI chatbots, The study concluded with several recommendations and suggestions based on these results.

الملخص

هدفت الدراسة الحالية إلى التعرف على التحليل النفسي للعلاقة بين الخوف والأمل في استخدام روبوتات الدردشة المدعومة بالذكاء الاصطناعي لدى طلبة الجامعة، بالإضافة إلى تحديد الفروق في مستويات هذا التحليل تبعاً لمتغيرات (الجنس، القسم، المرحلة الدراسية، كمية الاستخدام، وغرض الاستخدام). اعتمد الباحث المنهج الوصفي الارتباطي_تحليلي، لتحقيق أهداف الدراسة،تم استخدام مقياسين كأدوات للبحث: مقياس الخوف المكون من (١٤) فقرة والمقتبس من مقياس (حسين، ١٩٨٧)، ومقياس الأمل المكون من (١٨) فقرة والمقتبس من مقياس (سنايدر، ١٩٩١). تألفت عينة الدراسة من (١٨٥) طالب وطالبة من كلية التربية الأساسية (المراحل ١-٤)، اذ اختيرت عينة البحث بالطريقة الطبقية العشوائية ذات التوزيع ، واستعمل الباحث اختبار التائي لعينة واحدة، والاختبار التائي لعينتين مستقلتين ،لمتوسط الحسابي، الانحراف المعياري، معامل ارتباط بيرسون، معامل ألفا كرونباخ، ، وتحليل التباين الأحادي ئەنوفا ، اظهرة النتائج : وجود علاقة عكسية بين الأمل والخوف في استخدام روبوتات الدردشة للذكاء الاصطناعي ،عدم وجود فروق ذات دلالة إحصائية في التحليل النفسي بين الخوف والأمل تعزى لمتغيرات (الجنس، المرحلة، القسم)،وجود فروق ذات دلالة إحصائية في مستوى الخوف لدى المستخدمين الذين يعتمدون بشكل مفرط على الذكاء الاصطناعي،وجود فروق إحصائية في مستوى الأمل لدى الذين يعتمدون على الذكاء الاصطناعي بشكل متوسط،اختتمت الدراسة بمجموعة من التوصيات والمقترحات .

شیکاری دەروونی لەنێوان ترس و هیوا لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد لە لایەن خوێندکارانی زانکۆ

سیران محمدرەشیدمحمود

باخچەی منداڵان، کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت، زانکۆی گەرمیان، هەرێمی کوردستان – عێراق

sairan.mohammed@garmian.edu.krd

پوختە ىتوێژینەوە

ئامانجی سەرەکی توێژینەوەکە بریتی بوو لە زانینی شیکاری دەرونی لە نێوان ترس و هیوا لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد لەلایەن خوێندکارانی زانکۆ، هەروەها دیاریکردنی ئاستی جیاوازی شیکاری دەرونی لەنێوان ترس و هیوا لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی (ڕەگەز ، بەش ، قۆناغی خوێندن،چەندێتی بەکارهێنان ،مەبەستی بەکارهێنان،ڕادەی پشتبەستن) ،توێژەر میتودی وەسفی پەیوەندی_شیکاری بەکارهێناوە بەمەستی هێنانەدی ئامانجەکانی توێژینەوەکە،ئامرازی توێژینەوە بریتیی بوو لە دوو پێوەر ،پێوەری ترس لە (١٤)برگە پێکهاتووە،کە سود لەپیوەری (حسێن،١٩٨٧)وەرگیراوە ، بۆ پێوەری هیوا کە (١٨)برگەبوو ، سود لە پێوەری (سنایدر ، ١٩٩١)وەرگیراوە ،نمونەی توێژینەوەکە بریتی بوو لە خوێندکارانی کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت ،کە ژمارەیان (١٨٥) خوێندکاری نیرو مێ لە قۆناغەکانی (١تا٤)بوون ،توێژەر نمونەی توێژینەوەکەی بەشێوەی هەرەمەکی چینایەتی وەرگرتووە، لەگرنگترین ئەو ئامرازە ئامارییانەی کە بەکارهاتووە بریتیبوو لە(ناوەندی ژمێرەی ، لادانی پێوانەی ، هاوکۆلکەی پەیوەندی پیرسۆن ، تاقیکردنەوەی (تائی)بۆ یەک ودوو نمونە ئەلفاکرۆنباخ، (ئەنوڤا)، توێژینەوەکەگەیشتووەتە چەند ئەنجامێک لەوانە پەیوەندی پێچەوانە هەیە لەنێوان هیوا و ترس لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد، نەبونی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری لە شیکاری دەرونی لەنێوان ترس و هیوا لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی (ڕەگەز ،قۆناغ ،بەش) ، بونی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری لەبونی ترس لە گۆڕاوی زۆرپشت بەستن بە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد،بونی جیاوازی ئاماری لەبونی هیوا بەپێی گۆڕاوی پشت بەستن بەشێوەیەکی مامناوەند بەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد لەبەر ڕۆشنای ئەنجامەکان توێژەر کۆمەڵێ ڕاسپاردەو پێشنیاری خستوتەڕوو.

کلیلی وشەکان (شیکاری دەرونی ، هیوا، ترس،چاتبۆتەکان ، زیرەکی دەستکرد).

پێشەکی

زیرەکی دەستکردلقێکە لە زانستی کۆمپیوتەر ،یان کۆمەڵە تەکنەلۆژیایەکی جیاوازە پێکەوە کاردەکەن بۆ هاوشێوەکردنی زیرەکی مرۆڤ تیشک دەخاتەسەر بەرنامەکانی وەک پزیشکی یان پیشەسازی ،گواستنەوە،دارای ،سیستەمی وەرگێڕان ،یارمەتیدانی مەجازی ،ئامانجی پەرەپێدانی سیستەمێکە کە توانای ئەنجام دانی هەر ئەرکێکی دەرونی هەبێت ،کە مرۆڤ بتوانێت ئەنجامی بدات (العرود،٢٠٢٤)ئۆزۆبیل یەکێکە لە زانایانی بواری دەرونزانی گرنگی بە فێربوونی مەعریفی داوە تیۆرەکە لەسەر بنەمای فێربوون بەوەرگرتن بنیاتناوە ،(ئۆزۆبیل ، روبینسۆن) پەرەیان بە تیۆری فێربونی واتادار داوە، مرۆڤ پێکهاتەی ئەقڵی بە جۆرێکی تایبەتە بۆ فێربونی

کارامەییەکان ، کاتێ مرۆڤ بە کارامەی نوێ دا تێدەپەڕێت ، پێکهاتەی ئەو کارامەییانەی کەفێربووە یارمەتی هاتنە ناوەوەی زانیاری نوێ دەدات بۆ ناو پێکهاتەی پێشوو ، لە ئەنجام دا پێکهاتەیەکی ئەقڵی نوێ ڕێکدەخرێتەوە ، بەمەستی خستنەپاڵ یەکی زانیاریەکان بۆ ئەوەی ببنە بەشێکی لێک جیانەبووە ، ئەم تیۆرە ئەوەمان پێ دەڵێت خوێندکار دەتوانێت زانیاری و زانست لە زیرەکی دەستکرد وەربگرێت ،بەم جۆرە ترسی نامێنێت لە هەر کاتێکدا ڕووبەڕوی ترس یان نارونیەک ببێتەوە ئەمە هیواو ئومێد بە خوێندکار دەدات بۆ دوبارە بنیاتنانەوەکارامەیەکانی (قادر، ٢٠٢٠، ٢٦١). لەسەردەمێکدا دەژین چیتر تەکنەلۆژیا تەنها هۆکارێک نیە بۆ ڕاپەڕاندنی کارەکانمان بەڵکو بۆتە بەشێکی دانەبڕاولە شێوازی بیرکردنەوە وپەیوەندیەکانمان دەرکەوتنی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد وەرچەرخانێکی لە مێژوی مرۆڤایەتی دا دروست کردوە تاکەکانی خستووەتە بەردەم دووڕیانیکی ئاڵۆز لەنێوان ترس و هیوا لە لایەکەوە ئەم چاتبۆتانە هیوایەکی گەورەیان بەخشیوە بە مرۆڤ بۆ گەیشتن بە زانیاری بێ سنور ، ئاسانکاری لە فێربوون و داهێنان، بازدانی کوالیتی لەبەرهەم هێنان ، بەڵام لەلایەکی ترەوە شەپۆلێکی بەهێزی ترس و دڵەڕاوکێ سەریهەڵداوە، ترس لە نەمانی هەلی کار ، ترس لەنەمانی تایبەتمەندی تاکەکەسی(کریم، ٢٠٢٥، ٤٩٧).

١-١کێشەی توێژینەوە

لە چوارچێوەی گۆرانکاریە ئەپستمۆلۆژیەکان و تەکنەلۆژیەکانی سەدەی (٢١)، جیهان شاهیدی گەشەسەندنی خێرایە لەبواری تەکنەلۆژیای دیجیتاڵیدا ،دیاریترینیان زیرەکی دەستکردە کە بووەتە ئامرازێکی سەرەکی لە زۆر بواردا لەوانەش فێرکردن ،کە بە توخمێکی کاریگەر لە پرۆسەی پەرەپێدانی پەروەدرەو فێرکردن دادەنرێت، لەرێگەی ئامرازەکانیانەوە خوێندکاران دەتوانن تێگەیشتنێکی قوڵترو شیکاریەکی وردتر لە زانست و زانیاری بەدەست بهێنن ، هەروەها ژینگەی فێربوونی کەسی دابین دەکرێت، کە تیایدا جیاوازییە تاکەکەسیەکان لەبەر چاو دەگیرێت، هەروەک توێژینەوەی (میرەو کاتع،٢٠١٩)توێژینەوەی لەسەر پەروەردەو فێرکردن کردووە ، بەمەش خوێندکاران بەشداری لە باشترین کوالیتی فێربوون دەکات ،کە گۆڕانکاریەکی گەورە لەسەرجەم بوارەکان دا دەستی پێکردووە بەتایبەت بواری پەروەردەو فێکردن،چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد وەک هۆکارودیاردەیەکی نوێ لەبواری تەکنەلۆژیا و زیرەکی دەستکردا سەری هەڵداوە، چاتبۆتەکانی وەک (گیمینی ، کلاود ، چات جیپیتی...هتد) ئەم چاتبوتانە بونەتە هۆکارێکی تەکنەلۆژیای نوێ لە شێوازی بەدەست گەیشتنی زانیارییەکان بۆ فێربوون ،بیکرو سمیث(٢٠١٩) جەخت لەسەرئەپلێکەیشنە گرنگەکانی زیرەکی دەستکرد دەکەنەوە وکاریگەرییەکانی لە پرۆسەی

فێربوون دا، كە خوێندكاران بۆ زانیاری جۆراو جۆر بەكاریدەهێنن (Smith,2019,4&Baker) بەكارهێنانی زیرەكی دەستكرد لەبواری فێركردن دا گرنگی زۆری پێدراوە ،كۆنفراسی نێو دەوڵەتی زانستی كۆمپیوتەر (٢٠١٨) پێشنیاری بەكارهینانی زیرەكی دەستكردی لە فێركردن دا كردووە،كەدەبێتە هۆی بەدەستهێنانی دەرئەنجامی فێربوونێكی باشتر كەلەگەڵ رەوتە هاوچەرخەكان دا دەگونجێت (Subrahman,2018&Swati). كۆنفرانسی (١٧) ی وەزیرانی بەرپرس لە خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی جیهانی عەرەبی كە لە مانگی كانونی دووەمی (٢٠١٩)لە قاهیرەئەنجام درا لە ژێر ناوی زیرەكی دەستكرد و پەروەردە ،ئاستەنگ و ئەگەرەكان بە رێوەچوو كە پێشنیاركرا بۆ دانانی پلان و دروستكردنی پاڵنەرو هیوا لەبەكارهێنانی زیرەكی دەستكرد هەروەك توێژینەوەكانیش باسیان لە گرنگی بەكارهێنانی زیرەكی دەستكرد كردۆتەوە، لەگەڵ ئەوەی ئەم تەكنەلۆژیا نوێیە دەرفەتی باش بۆ بەرزكردنەوەی ئاستی مەعریفەی خوێندكار دابین دەكات لەكەمترین كاتداوەڵامی پرسیارەكانی خوێندكار دەداتەوە (EKasneci,KSebler,2023). هاوكات ترس و دڵەڕاوكێی و نیگەرانی دەروونی جۆراو جۆری لای خوێندكاران دروست كردووە و هەستی سەقامگیری و دڵنیای دەرونیان خوێندكاران تاڕادەیەك لاوازبووە.خوێندكاران هیوایان بە پەرەپێدانی تواناو ئەدائی خوێندنیان و بەدەستهینانی زانیاریەكان وئاسان كردنی پلانی وانە و ئەنجامدانی ئەكەكانی ماڵەوەبەكەمترین كات هەیە(Ge,WTian,٢٠٢٥ ئەمە لەلایەكەوە ولەلایەكی ترەوە بەهۆی نوێی ئەم تەكنەلۆژیاوە ترسیان هەیە لە لە دەستدانی توانا بیركردنەوەی سەربەخۆ ورەخنەگرانە، چونكە ئەگەر بێتو زیاد لەپێویست پشتی پێببەستن دەبێتە هۆی كەمبونەوەی توانا و لێهاتووی كارامەیەكانیان ،هەروەها بەئاسانی بەدەستكەوتنی زانیاری بەكەمترین كات توانای بیرهاتنەوەی زانیاریەكان كەم دەكاتەوە(Sulivan,Kelly,2023). دڵەڕاوكێی خوێندكاران لەنێوان ترس و هیوا كاریگەری راستەوخۆی هەیە لە سەر هەڵوێستی دەرونی و رەفتاری خوێندكاران لەبەكارهێنانی هەریەكە لە چاتبوتەكانی زیرەكی دەستكرد ،توێژەر لە میانەی كاركردنی وەك مامۆستاو وانەوتنەوە وردبونەوەی لە سەرچاوەكانی توێژینەوەی پێشوو بۆی دەركەوت كە بەكارهێنانی چاتبۆتەكانی زیرەكی دەستكرد وەك هیوایەك بەكار دێت بۆ باش كردنی كوالێتی و چۆنیەتی وچەندێتی فێربوون ئەگەر بێتو خوێندكاران دڵنیاببنەوە لەسەرچاوەی بەكارهێنراو ئەوە دەبێتەهۆی ئەوەی ترس و نادڵنیان برەوێتەوە ،چونكە بەم جۆرە دڵنیادەبیتەوە لە راستی و دروستی ئەو زانیاریە كە بەدەستی گەشتووە. دەتوانین كێشەی توێژینەوە بەم شێوە بخەینەروو(ئایا خوێندكار هیوایان ترسیان

هەیە لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد ؟لەگەڵ ئەم پرسیارە سەرەکیە توێژینەوەکە هەوڵ دەدات وەڵامی ئەم پرسیارانە بداتەوە:

١–زانینی ئاستی ترسی خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکرد.

٢–زانینی ئاستی هیوای خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکرد.

٣–شیکاری خوێندکاران لەنێوان ترس و هیوا لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی (ڕەگەز ،بەش، قۆناغی خوێندن،مەبەستی بەکارهێنان ، ڕادەی پشت بەستن ، چەندێتی بەکارهێنان).

١–٢گرنگی توێژینەوە

گرنگی ئەم توێژینەوە ئەوەیە کە هاو کاتە لەگەڵ پەرەسەندنی بەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد، ئەم توێژینەوەیە بەشدارییەکی گرنگ لە زانستی دەروونزانی و پەروەردە دەکات هەروەک توێینەوەی (امین،٢٠٢٥)ئاماژەی پێکردووە لە ڕێگەی پڕکردنەوەی کەلێنێکی گرنگە لە تێگەیشتنی پەیوەندی نێوان ترس و هیوا وەک دوو لایەنی دەرونی خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد. لەکاتێکدا توێژینەوە پێشووەکان بە شێوەیەکی جیاکراوە تەنها ترس یان تەنها باس لەهیواکراوە لە توێژینەوەکانیان دا وە هەروەک توێژینەوەی (التمیمی،٢٠١٩،٢٥٣) ئەم توێژینەوەیە ئەم دوو لایەنە دەرونییە پێکەوە دەخوێنێتەوە و ڕونی دەکاتەوە کە چۆن کاریگەردەبن بەیەکتر. هەروەها چەند تیۆرییەکی دەرونزانی وەک تیۆری هەڵسەنگاندنی زهنی، تیۆری دووانەیە دەروونییەکان، و تیۆری وەرگرتنی تەکنەلۆژیا لە چوارچێوەیەکی نوێدا یەکدەخاتەوە، کە بنەمایەک بۆ توێژینەوە داهاتووەکان دابین دەکات،لە ڕووی پەروەردەییەوە، ئەم توێژینەوەیە بەشداری دەکات لە باشترکردنی شێوازەکانی وانەوتنەوە لە سەردەمی پێشکەوتنی تەکنەلۆژیاو بەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد(Chen et al,2024,11). یارمەتی مامۆستایان دەدات بۆ دروستکردنی ژینگەی لەباربۆ فێربوونی خوێندکار، کە تێیدا تەکنەلۆژیای زیرەکی دەستکرد بە شێوەیەکی یارمەتیدەر بەکاردێت بۆ باشترکردنی فێربوونێکی چالاکانە نەک جێگرەوەی بیرکردنەوەی ڕەخنەگرانە وخودی(Guilherme,2017).

لە ڕووی پراکتیکی یەوە، ئەم توێژینەوەیە زانیاری و ڕێنمایی بەسود بۆ لایەنە جیاجیاکانی پەروەردە دابین دەکات، بۆ زانکۆکان و پەیمانگاکان، پێشنیاری پشتبەستوو بە زانستی دەستکرد دابین دەکات ،بۆ دانانی ستراتیژی لەبار لەسەر بەکارهێنانی چاتبۆتە زیرەکی یەکان،بۆ مامۆستایان وخوێندکاران، باگراوندێکی مەعریفی گرنگ دەدات بۆ تێگەیشتنێکی باشتری مامۆستا لەبارو دۆخی دەرونی خوێندکاران (عبدالرحيم ، ڕوی ،٢٠٢٥)و ڕێنماییکردنیان بەرەو بەکارهێنانێکی

دروستی بەرهەمدارانەی تەکنەلۆژیای زیرەکی دەستکرد، بۆ خوێندکاران، بەرزکردنەوەی ئاستی هۆشیاری و ئاشنکردنیان بە سودو مەترسییەکان، و هاندانیان دەدات بۆ پەرەپێدانی توانای بەکارهێنانی تەندروستی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد و فێربوونی سەربەخۆ(خودفێرکردن)،بەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد گرنگە و دەبێتەهۆی کەمکردنەوەی فشاری دەرونی لای خوێندکاران لەرێگەی دەستکەوتی مەعریفی و خۆکارای ، سەربەخۆی فێربونی تەکنەلۆژیا هەروەک توێژینەوەی (Konadu,2025)لەسەرچاتبۆتەکانی ئەی ئای و پشتگیری تەندروستی دەرونی خوێندکاران کراوە تاکیدی لێدەکاتەوە، گرنگە چونکە باس لە هیوادەکات کە بونی هیوا واتا گەشبینی بۆ فێربون و هەوڵدان بۆ باشترکردنی کوالێتی چۆنیەتی فێربوون ئەمەش دڵەڕاوکێ کەم دەکاتەوە ،هەروەها چەندین کۆنفراس لە سەر چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد کراوە CRSnyder,2002).

١–٣ئامانجی توێژینەوە

١–زانینی پەیوەندی نێوان هیواو ترس لەبەکارهێنانی چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکرد.

٢–زانینی ئاستی ترسی خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکردبەپێی گۆڕاوی (مەبەستی بەکارهێنان، ڕادەی پشت بەستن ،چەندێتی بەکارهێنان).

٣–زانینی ئاستی ترسی خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکردبەپێی گۆڕاوی (ڕەگەز ،قۆناغی خوێندن ، بەش).

٤زانینی ئاستی هیوای خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکرد(مەبەستی بەکارهێنان، ڕادەی پشت بەستن ،چەندێتی بەکارهێنان).

٢–زانینی ئاستی هیوای خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکردبەپێی گۆڕاوی (ڕەگەز ،قۆناغی خوێندن ، بەش).

١–٤سنوری توێژینەوە:

١–سنوری بابەت :بابەتی توێژینەوەکە شیکاری دەرونی لەنێوان ترس و هیوا لەبەکارهێنانی چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکرد لەلایەن خوێندکارانی زانکۆ .

٢–سنوری مرۆی: خوێنکارانی(قۆناغی یەکەم تاوەکو چوارەم) لە بەشەکانی (کوردی ، باخچەی منداڵان ، عەرەبی ،وەرزش).

٣–سنوری شوێن : کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت ، زانکۆی گەرمیان .

٤–سنوری کات :ساڵی خوێندنی (٢٠٢٥_٢٠٢٦).

١–٥پێناسەی زاراوەکان

(Anna ,Freud,1946)شیكاری دەروونی

بریتیە لە تێگەیشتن لەو هێزە شاراوانەی ،کەکاردەکاتە سەر ڕەفتارو فێربوون و دەستکەوتی ئەکادیمی لای

(. Anna, 1946,152 خوێندکار)

شیكاری دەروونی (فرۆید، ۱۹۲۳)

بریتی لە ڕێکەوتنی نێوان (من ، ئەو ، منی باڵا)کە پێکەوە ئەم سێ چەمکە کاردەکەن بۆئەوەی تاک تەندروست بێت، لەڕوی دەرونی کاردانەوەی ڕەفتارەکانی بەپێی پێوەرەکۆمەڵایەتیەکان بێت ، بۆنمونە بەکارهێنانی چاتبوتەکان لە بڕیاردەرە ئەخلاقیەکان تێپەرنەکان و لە چوارچێوەی یاساو ڕێساکانی دامەزراوە فەرمیەکان و نافەرمیەکان دەرنەچێت (ابواسعد ،عربیات ،۲۰۲۳، ۲۵).

پێناسەی توێژەر :شیكاری دەرونی :بریتیە لە تێگەیشتنێک لەڕوانگەی خوێندکارەوە بۆ چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد ئەویش خۆی لە دوو چەمکی گرنگی دەرونی دەبینێتەوە کە هیوا و ترسە لە بەکارهێنانی ئەو ئامرازەگرنگەکە تەکنەلۆژیایە بەدیاریکراوی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد،کەهەردوو چەمکەکە لە ژینگەی دەرونی و جۆری بیرکردنەوەی خوێندکارەوە سەرهەڵدەدات سەرەڕای هۆکاردەرەکی و ناوەکیەکان .

۱-٥-۲ترس (DSM5,2013)

(DSM5,2013) بریتیە لە هەستێکی سروشتی کە لای هەموو تاکیک بونی هەیە وەک وەڵامدانەوەیەک دەرونی و جەستەیە بۆ هەڕەشەیەک یان مەترسەک(DSM5,2013,189).

(داریوین ، ۱۸۷۲)ترس لەڕوی دەرونیەوە: بریتیەلە کاردانەوەیەکی سۆزداری بەرانبەر شتێکی دیاریکراو (ترس لەبەرزای ،مەلەکردن لەئاودا ، ترس لەمار ، ترس لە شکست) زۆرجار ترس بۆ مانەوەیە واتا تاک دەیەوێت خۆی بپارێزێت لە پێناوە مانەوە دەترسێت (داریوین ، ۱۸۷۲).

پێناسەی توێژەر :ترس : بریتی لە ئاگادارکردنەوەیەکی دەرونی کە تاک هەستی مەترسی لا دروست دەبێت لە پێناو خۆ ڕزگاکردن ، ئەم هەستە پەیوەندی بە خودی تاکو پەروەردەی خێزانی یەوەهەیە .

۱-٥-٦هیوا(العرود،۲۰۲٤)

(العرود،۲۰۲٤): بریتی لە پێدانی هیوا بە خوێندکاران بەبێ جیاوازی ، بەبێ گوێدانە کات و شوێنی خوێنکاران دەستیان دەگاتە باشترین زانیاری .

(Snyder,2002):بریتی لە پاڵنەری گەیشتن بە ئامانج ، ئەمەش یارمەتی خوێندکاران دەدات بۆ زاڵبون بەسەر کێشە ئەکادیمیە قورسەکان دا (سنایدەر،۲۰۰۲).

پێناسەی توێژەر :هیوا: بریتیە لە بونی ئومێد بەئامانجێک کە هەرتاکێک لەڕوانگەی مەعریفی و ژینگەی دەرونی خۆیەوە ئەو هیوایە بنیات دەنێت .

١-٥-٧چاتبۆتەکان(Kasnec'etal,2023)

(Kasnec'etal,2023)بریتی یە لە بەرنامەیەکی کۆمپیوتەری کە دیزاین کراوە بۆ ئەنجام دانی گفتوکۆ لەگەڵ مرۆڤ دا بەرنامەکانی بریتی یە لە (دەنگ،تێکست ، جی پیتی ،مۆدێلی زمانەوانی گەورە کەمەبەستی (وەک کتێب، وتار، ماڵپەڕەکان، و کۆدە پرۆگرامسازییەکان).

(Tian,etal,2024) چاتبۆتەکان تەنها ئامرازێکی تەکنیکی نین ،بەڵکو شۆرشێکی گەورەن لە شوازی فێربون و پەیوەندیکردن کە لەڕێگەی کۆمەڵێ داتای مەشقپێکراووە زانیاریەکان دەگەیەنن.

پێناسەی توێژەر:چاتبۆتەکان : بریتیە لەکۆمەڵێ ئامرازی تەکنەلۆژیای کە هەریەکەیان بۆمەبەسێک بەکاردەهێنرێن وەک کلاود ، جیمنی ، چاتجیپیتی ، گوگڵ ترانسلەیشن .

١-٥-٨زیرەکی دەستکرد(Intellingence Artificihal)

(قتامی ،٢٠١٨): زیرەکی دەستکرد ئەو زانستەیە کە هەوڵ دەدات زیرەکی سیستمی کۆمپیوتەری پەرەپێبدات بۆ ئاستێک کە هاوشێوەی مرۆڤێکی شارەزا کاربکات ، واتا توانای ئامێرێکە بۆ لاسایکردنەوەی جوڵە و دەروون وشێوازی کارکردنی عەقلی مرۆڤ لەڕوی بیرکردنەوە هەڵهێنجان و وەڵام دانەوەو سود وەرگرتن لە ئەزموونەکانی پێشوو کاردانەوەی زیرەکانە ، کە ئەم ئامرازە تیایدا سەرکەت و بووە (قتامی ،٢٠١٨،١٤).

(قاضی ، ٢٠٢٣): تەکنەلۆژیایەکی پێشکەوتووە کە ئامانجی هاوشێوەکردنی ژیری مرۆڤە لەڕێگەی ئامێرە زیرەکەکانەوە ، کەتوانای بیرکردنەوە بڕیاردانی سەربەخۆی هەیە (قاضی، ٢٠٢٣، ٣٠).

پێناسەی توێژەر : زیرەکی دەستکرد لقێکە لە لقەکانی زانستی کۆمپیوتەر جۆرێکە لەتوانای نەرمە کاڵاکان بۆ لاسایکردنەوەی ژیرییەکانی مرۆڤ لە تێگەیشتن و فێرکردن و بیرکردنەوە و چارەسەرکردنی کێشە.

بەشی دووەم:چوارچێوەی تیۆری

٢-١چەمکی زیرەکی دەستکردو قۆناغەکانی گەشەسەندنی

چەمکی زیرەکی پەیوەندی بە توانای بیرکردنەوەهەیە وەک دەروناسی بەریتانی (سیریل بیرت)پێناسەی دەکات کە بریتیە لەتوانای درککردن ،بەر لەئەم ئەفلاتون دەڵێت گشت ئەو چالاکیە ژیریانەیە کە دورە لە سروشتەوەو لەسەر چوارینەمای فەلسەفی بنیاتنراوە کەبریتیە لە بەدەست هێنانی زانیاری و پاراستنیان و گۆڕینیان و دواتر گواستنەوەیان (قمورە واخرون ،٢٠١٨،

١٦).زیرەکی دەستکرد زاراوەیەکە بریتیە لە دووشە زیرەکی بەمانای توانای عەقڵ دێت و خستنە رووی بیرۆکەی نوێ و درککردن و فێربوون(قرچتانی ،٢٠١٣، ٩١) ، لەکاتێکدا وشەی دەستکرد ئاماژەیە بۆ شتێکی ناڕاستەقینە .چەمکی زیرەکی دەستکرد ئەو شێوازەیە کە تواناکانی زیرەکی مرۆڤ بە هۆیەوە هاوشێوەدەکرێت، لقێکە لە زانستی کۆمپیوتەر کە مامەڵە لەگەڵ پرۆسەی دیزاین کردنی سیستەمی زیرەک دەکات ، کە کۆمەڵێ تایبەتمەندی پەیوەست بە زیرەکی پیشان دەدات ، کە پەیوەندییان بە زۆرێک لە ڕەفتارەکانی مرۆڤەوە هەیە(etal,2013,349 Badaro) .زیرەکی دەستکرد وەک زانست زانستێکی مۆدێرنە ، کە بەفەرمی لە پەنجاکانی سەدەی بیستەمەوە سەریهەڵداوە ،بەڵام پێش ئەو قۆناغە چەندین زانا بە ناڕاستەو خۆ گرنگیان بە زیرەکی دەستکرد داوە ، بۆیە ڕەگ و ڕیشەی زیرەکی دەستکرد بۆ سەردەمی کۆن دەگەڕێتەوە (صالح ،٢٠٠٩، ٣٠).

٢-٢چاتبۆت چیە و جۆرەکانی وە هەریەکەیان لەچ بوارێکدا زیاترسودی لێوەردەگیرێت (ئەوچاتبۆتانەی کەنمونەی توێژینەوەکەیە)

١-(ChatGPT):چاتبوتێکی بە هێزەکە لەسەر بنەمای زیرەکی دەستکرد داڕێژراوە، شارەزایە لە تێگەیشتن و وەڵام دانەوەی زمانی سروشتی ، وە دیزاین کراوە کە هاوشێوەی مرۆڤ گفتوگۆبکات، دەتوانێت وەڵامی پرسیارەکان بداتەوە ناوەڕۆکی پرسیاری جۆراو جۆر دروست بکات لەوانە بابەت پۆستی سۆشیال میدیا ،وتار ،کۆد و ئیمەیڵ . لەمانگی تشرینی دووەمی (٢٠٢٢)لەلایەن کۆمپانیای (OPEN AI)بۆ بواری توێژینەوەی زیرەکی دەستکرد دروستکراوە، سودێکی زۆری لە بوارە جیاوازەکان دا هەیە لە پرۆسەی پەروەردەوە خوێندنی باڵادا وەک بژاردەیەک بۆ باشترکردنی پرۆسەی وانەوتنەوە و فێربون بەکاردەهێنرێت ، چونکە یارمەتی دەرێکی نمونەییە بۆ خوێندکاران و مامۆستایان بۆ تێگەیشتن لە بابەتگەلێکی تایبەت ، وەڵام دانەوەی پرسیارەکان و چارەسەرکردنی ئاستەنگەکان پەیوەست بە پرۆگرام (Len et al 2024).

٢-(Clude): ئامرازێکی پێشکەوتووە بۆ بە مۆدێلکردنی زمانی زیرەکی دەستکرد ، دەتوانێت یارمەتی خوێندکاران بدات ، لە چالاکیەکانی نوسین ، وەک پۆختەکردن وەرگێران دەستکاریکردن و ڕاستکردنەوەی بابەتە نوسراوەکان بۆ بابەتی دروست و پوخت ، سەرباری ئەوەش لەرێگەی فیدباکەوە دەتوانێت تێڕوانینی نوێ بۆ خوێندکاران پێشکەش بکات ، بەمەستی لۆژیکی ڕەوتی نوسینەکان ،ئەم ئامرازە بە هێزە بۆ شیکردنەوەی توێژینەوە ئەکادیمیەکان ، دەتوانێت لەماوەیەکی کورت دا داتاکان چارەسەربکات و تێڕوانینەکان ڕێکبخات ، بەکارهێنانی بۆ توێژەران و

بازرگانان ورێکخراوەکان سود بەخش دەبێت کاتێکی زۆریان بۆ دەگەڕێنێتەوە(طعيمة،٢٠٢٣ ، ١٠٠). ئەگەری ئەوە هەیە زانیاری نادروست بەهەمبهێنێت یان لایەنگیری بکات ، بۆ یە بەکارهێنەران یان خوێندکاران بۆ پشتراستکردنەوەو ڕەسەنایەتی ئەو زانیاریانەی لە (Clude)دۆزراونەتەوە لە فلتەری بدەن و وەرگێڕانی بۆ بکەن.

٣-(Cemini)ە: مودیلێکی دروستکراوی زیرەکی دەستکردە ، کەلەلایەن کۆمپانیای (GoogleDeepMind)وە بەرهەمهێنراوە بەمەستی ڕکابەریکردن لەگەڵ ئامرازەکانی تری زیرەکی دەستکرد لە لایەن کۆمپانیای دیکەوە دروستکراون ، ئەم ئامرازە لەساڵی (٢٠٢٣)ڕاگەیەنراو لە یەککاتدا توانای مامەڵەکردنی لەگەڵ داتاجیاوازەکان دا وەک (دەق، وێنە، ڤیدیۆ تەنانەت دەنگ) دەتوانێت بەشێوەیەکی ئاسان شیکردنەوە بۆ بکات . سەرباری ئەوەش توانای وەڵام دانەوە و چارەسەرکردنی کێشەکان و شیکردنەوەی داتاکان و یارمەتیدان بۆ بڕیاردان هەیە ، ئەم ئامرازە گونجاوە بۆ توێژینەوە و بەرهەمهێنان و چارەسەرکردن بەشێوازی جۆراوجۆر بەم پێەش پشتگیری پێشکەوت و پێشکەش زانایان وبازرگانان و گەشەپێدەران دەکات . هەرچەندە ئەم ئامرازە بە ئاوێتەبونی لەگەڵ ئیکۆسیستمی گۆگڵ ، ئەرکەکانی پتەوتر دەکات ، بەڵام ئەمە نیگەرانی سەبارەت بە پاراستنی داتاکان تایبەتمەندییەکانی تایبەت بەبەکارهێنەران بەدوای خۆیدا دەهێنێن (.(I.SS,2025,3 &Adinath

٤-(Gamma):ئامرازێکی بەهێزی زیرەکی دەستکردە کە یارمەتی بەکار هێنەر دەدات بە ماندوبونێکی کەم پرزنتەیشن و بەڵگەنامەو تەنانەت ماڵپەرەکانیش دروست بکات ، ئەم ئامرازە چەندین خزمەتگوزاری هەیە . بەڵام هێزی سەرەکی لەدروستکردنی پاوەرپۆینت و سلایدو بە خێرای و بە ئاسانی ، لە بواری وانەوتنەوەدا ،چەندین خزمەتگوزاری بۆ پەروەردەکاران دابین دەکات، وەک دروستکردن و پێشکەشکردنی کۆرسی ئۆنلاین ، ڤیدۆ ، سمینار ،کویز،وەرگرتنی فیدباکی خوێندکاران و چاودێریکردنی ئەدائی خوێندکاران. سەرباری ئەمانەش ئەم ئامرازە پشتگیری لە چالاکیەکانی توێژینەوە توێژەران دەکات ،دەتوانن (Gamma) بۆ ڕاپرسی ئۆنلاین، کۆکردنەوەو شیکردنەوەی داتاکان و ڕێکخستن و هەڵگرتنی توێژینەوەکانیان بەکاربهێنن(H,2023::2841&T.G).

شیکاری دەرونی چیە ؟ چۆن خوێندکاران شیکردنەوە بۆ ترس وهیوادەکات لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد؟

زیرەکی دەستکرد تەنها کۆد و داتا نییە، بەڵکو پرۆژەیەکی دەروونییە، ترسەکانمان پێمان دەڵێن کە هێشتا لە خۆمان دڵنیا نین، و هیواکانیشمان پێمان دەڵێن کە تینووی تێگەیشتنی زیاترین لەو

ئالۆزییەی ناوی (مرۆڤە).شیکاری دەروونی تێگەیشتنێکی قووڵە بۆ ناو تەمومژی ناخ و دڵ ودەروونی مرۆڤ، ئەو شوێنەی کە بیرەوەرییە لەبیرکراوەکان و ئارەزووە شاردراوەکان تێیدا نیشتەجێن کە(نەست) مکە بە عەقڵی شاراوەناسراوە. ئەم زانستە پێمان دەڵێت کە ئێمە تەنها ئەو ڕوکارە نین کە نیشانی جیهانی دەوروبەری دەدەین، بەڵکو زەریایەکی قووڵ لە نەست(نەست بریتیە لە کێویکی سەهۆڵین ، تەنها بەشە بچووکەکەی دیارە و بەشە گەورەکەی لە ژێر ئاودایە)(قرچتانی ،٢٠١٣، ٣١٠) لە پشت ڕەفتارەکانمانەوەیە واتە هەندێ جار لەهەندێ بارودۆخدا جا وتەبێت یان ڕەفتارنەست خۆی نیشان دەدات ، شیکاری دەروونی وەک چراخانێک وایە بۆ تاریکاییەکانی ڕابردوو،یارمەتیمان دەدات لە ململانێ ناوەکییەکانمان تێبگەین و ئەو گرێیانە بکەینەوە کە ساڵانێکی زۆرە ڕێگرن لە ئارامیی ڕۆحمان لە ڕاستیدا، شیکارکردنی دەروون تەنها چارەسەر نییە، بەڵکو هونەری گەیشتنە بە خۆناسین و ئاشتکردنەوەی مرۆڤە لەگەڵ ئەو بەشە شاردراوانەی خۆی کە پێشتر لێیان دەترسا (حمز ،٢٠٢٦).

٢-٤ترس چیە خوێندکاران بۆ دەترس لە بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد

بریتیە لە حاڵەتێکی هەڵچونی لای هەموو تاکێک بونی هەیە بەڕێژەی جیاواز، تاک لە هەندێ هەڵوێسدا هەستی پێدەکات هەروەها تاک هەست دەکات تواناى گونجاندنی نیە لەگەڵ ئەو پێشکەوتنە یان ئەو نوێگەرییە(میرة،حامد، ٢٠٢٥، مجلد٢٢)،کاتێک تاک دەترسێت چەند نیشانەیەکی دەبێت لەوانە لێدانی دڵ خێرادەبێت ،تواناى تەرکیزکردن کەم دەبێتەوە ، ئارەقکردەکاتەوە، ترس دەبێتەهۆی لەمپەر لەگەیشت بە ئامانجەکان ، زۆرجار ترس لە ژیانی منداڵیەوە دەست پێدەکات .زۆرجۆر ترس هەیە، بەڵام بابەتەکەی ئێمە باس لە ترسی گۆڕانکاری دەکات بەهۆی ئەو پێشکەوتنەخێرایەی کە لەبواری زیرەکی دەستکرد وەک چاتبۆتەکان سەریهەڵداوە (هێلین،یونکەر ،٢٠٠٨، ٧)،سەرەڕای سودی زۆری زیرەکی دەستکرد بەڵام خوێندکاران وتاکەکانی کۆمەڵ ترسێکیان دەربارەی بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد لادروست بووە ،چونکە هاوشێوەی مرۆڤ کاردەکات و وەڵامی هەرپرسیاێک دەداتەوە کە ئاڕاستەی دەکرێت ئەم ترسە بەهۆی ئەوەیە ڕەنگە ڕۆژێک زیرەکی دەستکرد شوێنی مرۆڤ بگرێتەوە ،هەروەها خویندکاران ترسان هەیە لە سزای ئەکادیمی و لاوازبونی تواناى بیرکردنەوەیان ، هەروەها خوێندکاران ترسیان هەیە لەوەی کە ئەگەرێتنو زیاد لە پێویست چاتبەتەکانی زیرەکی دەستکرد بەکاربهێنن ببێتە هۆی لاوازی مێشک و لەدەستدانی تواناى نوسین و داهێنان و سەربەخۆی (یونس ،٢٠٢٥)،لەبەر ئەو خێرایە زۆرەی پەرەسەندنی شارەزایانی بواری تەکنەلۆژیا پییان وایە (AI)ئەوەندە بەهێزدەبێت ،ڕەنگە کۆنترۆڵکردنی لەلایەن مرۆڤە قورسبێت ،هەروەها ڕەنگە لە

داهاتویەكی نزیكدا، بەهۆی بەكارهێنانی زیرەكی دەستكردەوە جیهان شایەتحاڵی سەرهەڵدان شێوازێكی نائاسای كاركردن بێت ،لە زۆرێک لە بوارەكانی ژیان دا ئەمەش وادەكات داهاتووی مرۆڤایەتی نادیاربێت پێشبنیكردنی لەڕادەبەدەر قورس بێت (محمد، ٢٠٢٠، ٣٥)،بە واتایەكی دیكە دەستكەوتنی كار زۆرقورس دەبێت، ڕەنگە بروانامەی زانكۆ بەس نەبێت بۆ ئەوەی لەسەر كارێک دابمەزرێیت ، بەڵكو ئەو كەسانەكە دەرفەتی بەدەستهێنانی هەلی كاریان زیاتر دەبێت، كەلە هەڵسەنگاندنی لێهاتووی دامەزراوە كۆمپانیاكان سەركەوتوودەبن ، ئەم لێهاتویانەش ئەو ئاڵنگكاریە گەورەییەن لەبەردەم زانكۆو دامەزراوە پەروەردەییەكاندان، بۆ ئەوەی پرۆگرامەكانیان هاوتەریب بێت لەگەڵ پێشهاتەكانی سەردەم و بەكارهێنانی زیرەكی دەستكرددا نوێ بكەنەوەو بیگونجێنن (كریم ،٢٠٢٥) لەكۆتای ئەم باسەدا دەتوانینین بڵێین زیرەكی دەستكرد دەتوانێت سودبەخش یان زیان بەخش بێت ئەمەش دەكەوێتەسەر چۆنیەت بەكارهێنانی لە ئێستادا مرۆڤ توانای دەستگەیشتن بە زانیاری هەیە تەنها بە پەیوەندیكردن بە ئینتەرنێتەوە، جگە لەوەش، چەندین پێشكەوتنی تەكنەلۆژیا بەشدارن لە پەرەپێدانی لایەنە جیاوازەكانی ژیان و خزمەتگوزاری پێشكەش بە خەڵک دەكەن بە ئاسانی و خێرای ،بەڵام هەندێجار كاریگەری نەرێنیش هەیە لەسەر ژیانمان، (عبدولكریم ،٢٠٢٤).

ترس ئاوێنە ڕەش و نارونەكەی نەست كەلەچەند خاڵێک خۆی دەبینێتەوە لەچاتبۆتەكانی زیرەكی دەستكرد:

١-ترس لە جێگرتنەوە (گرێی كێبركێ): وەک چۆن منداڵ دەترسێت كەسێكی تر شوێنی بگرێتەوە لە دڵی دایک و باوكیدا مرۆڤیش دەترسێت زیرەكی دەستكرد كۆنترۆڵی هەمووشتێک بكات و مرۆڤ بێبایەخ بێت.

٢-نامۆبونی ترسناک ئەمە ئەو كاتە ڕوودەدات كە شتێک زۆر لە مرۆڤ بچێت بەڵام مرۆڤ نەبێت ،چاتبۆتەكان كە بە شێوەیەكی زۆر سروشتی قسە دەكەن، ئەم ترسە دەجووڵێنن چونكە سنووری نێوان گیاندارو بێگیان تێكدەدەن(محمد، ٢٠٢١، ٢٤٢-٢٤٥).

٣- تاكەكانی كۆمەڵ دەترسن زیرەكی دەستكرد هەموو نهێنیەكانمان بزانێت وەكو چۆن پێمان خۆش نیە هەموو كەس ناخ و دڵ ودەرونمان بزانێت(دوێک ، ٢٠٢٠، ٨٤-٨٩)

ترسی لەدەستدانی (من)ی داهێنەرو سزای وێژدان (منی باڵا)

خوێندكار لە ئاستی (نەست)دا ڕووبەڕووی چەند ترسێكی بنەڕەتی دەبێتەوە كاتێک چاتبۆت بەكاردێنێت وەک ترسی لەدەستدانی (منی داهێنەر) فرۆید ،١٩٢٣ ئاماژەی پێكردووە لەوانە(١) ترس لە پاشكۆیەتی :خوێندكار دەترسێت كە ئەگەر مێشكی ڕادەستی زیرەكی دەستكرد بكات،

توانای بیرکردنەوەی سەربەخۆی لەدەست دەدات، دەترسێت لەوەی ببێتە (کۆیلەی تەکنەلۆژیا)و چیتر نەتوانێت بەبێ زیرەکی دەستکرد شتێک بەرهەم بهێنێت یان کارێک ئەنجام بدات (٢) گرێی هەستکردن بە تاوان کاتێک خوێندکارەرکی ماڵەوەی بەحازر لە چاتبوتێک وەردەگرێت ، لەو کاتەدا خوێندکار هەست تاوان وگوناهی لەلادروست دەبێت ،ئەم هەستی تاوانە لەمنی باڵاوە دەردەچێت کەداوای ڕەوشت و ڕاستگۆی لێدەکات (٣) ترسی نەزانراو :ترس لە نەزانراو ئایا ئەم چاتبۆتە زانیارییەکانی ڕاستن؟ ئایا فێڵم لێ دەکات؟ ئەم گومانە بەردەوامە جۆرێک لە دڵەڕاوکێی بوونگەرایی لای خوێندکار دروست دەکات(ابو لسعد،عربیات، ٢٠٢٣، ٣٩). هەروەها کاتێک خوێندکارێک چاتبۆت بەکاردێنێت ، بۆ ئەوەیە ئەرکەکانی بۆ جێبەجێ بکات، منی باڵا دەست دەکات بە دروستکردنی ترس، ئەم ترسەش بەهۆی زیندوی وێژدانەوە کە سەرچاوەی لە ژیانی منداڵی و پێنج ساڵی یەکەمی تەمەنەوە گرتووە(میلەر ، ١٩٧٩) ،چونکە ئەگەر بۆ هەموو ئەرکێک پشتی تەواو بە چاتبوت ببەستین هەستی خۆبەکەمی و لاوازی خودی لێدەکەوێتەوە (مەلاتاهیر، ٢٠٢١، ٣٧).

چاتبۆت وەک باوکی کۆنترۆڵکار (ترسی منداڵی)

خوێندکارێک کە لە منداڵیدا باوکێکی زۆر توندوتیژ ی هەبووە لە (نەست)یدا ترسێک چێنراوە لە هەموو ئەو هێزانەی (هەموو شتێک دەزانن)،کاتێک ئەم خوێندکارە ڕووبەڕووی چاتبۆتێک دەبێتەوە کە وەڵامی هەموو پرسیارێکی لایە، نەستی ئەو خوێندکارە چاتبۆتەکە وەک ئەو باوکە دەبینێت،ترسی خوێندکارەکە: ئەم ئامێرە دەتوانێت هەڵەکانم بگرێت و بێ دەسەڵاتم بکات، ئەمە دووبارەبوونەوەی ئەو بێدەسەڵاتییە دەروونییەیە کە لە منداڵیدا بەرامبەربە دەسەڵات(باوک) هەیبووە(محمد، ٢٠٢٠، ١٢٦).

هیوا چۆن دروست دەبێت

چەمکی هیوا سەرنجێکی بەرچاوی لەلایەن توێژەرانەوە بەدەستهێناوە، بەتایبەتی دوای جەنگی جیهانی دووەم، کاتێک مرۆڤ نائومێدبوو بەهۆی جەنگەوە، ئەمەش وایکردووە کە زەمینەیەکی لەبار بێت بۆ لێکۆڵینەوە دەروونییەکان، هیوا لە دەروونناسی ئەرێنیدا بە چەمکێکی بنەڕەتی دادەنرێت، چونکە چەندین کاریگەری ئەرێنی هەیە، کە بەشدارن لە گونجانی مرۆڤ وەک تەندروستی جەستەیی و دەروونی و ئارەزووی فێربوون. هیوا سیفەتێکی ئەرێنییە و فرێد (٢٠٠٣) زیادی کردووە کە بۆ پەرەپێدانی سەرچاوە مرۆییەکان لە بوارەکانی فێربوون و کارکردن و بەرهەمهێنان. لە لایەکی ترەوە کەمی ئومێد دەبێتە هۆی خەمۆکی، بەشدارە لە هەستکردن بە بێ دەسەڵاتی، هەستی نەرێنی و ڕەشبینی بەهێز دەکات و توانای ڕووبەڕووبوونەوە و لێکدانەوەی

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

ئەرێنی ڕووداوەکان لاواز دەکات (عەبدولسەمەد، ٢٠٠٥، ل٦٧). هیوا بە توانای هەستپێکراوی بۆ وەرگرتنی ڕێگاکان بۆ ئامانجە خوازراوەکان پێناسە دەکرێت،هەروەها هیوا بریتیە لە دروستکردنی پاڵنەر بۆخودی تاک کە لە ڕێگەی بیرکردنەوەی ئەرێنی و گەشبینی بۆ فێربوونێکی باشترسەرچاوەی گرتووە ، خۆکارایی وخوود ڕێکخستن هیوای بەرزتر بە بەردەوامی و پەیوەندی بە دەرئەنجامە باشترەکانەوە هەیە لە بواری ئەکادیمی، وەرزشی، تەندروستی جەستەیی، خۆگونجاندنە دەروونییەکان و چارەسەری دەروونی(سنایدر ، ٢٠٠٩ ، ٢٤٩-٢٧٥).(سنایدر، ١٩٩٦) مۆدێلێکی مەعریفی هیوای پەرەپێدا کە تیشک دەخاتە سەر پاڵنەر و پلاندانان بۆ گەیشتن بە ئامانج، کە ،سنایدەر و هاوکارەکانی هیوایان وەک حاڵەتێکی ئەرێنی پاڵنەر پێناسە کرد کە لەسەر بنەمای هەسکردن بەرامبەر بە سەرکەوتن، هیوا دوو پێکهاتە لەخۆدەگرێت: یەکەم پێکهاتەی پاڵنەر (توانای مەعریفی)، کە ئاماژەیە بۆ ئیرادە و پابەندبوون، یارمەتیدەرە بۆ هەنگاونان بەرەو بەدیهێنانی ئامانج،ئەم توانایە بە هێزی بزوێنەری هیوا دادەنرێت، بۆیە دەتوانرێت وەک دەستپێکردنی هەنگاوی پراکتیکی پێناسە بکرێت کە دەبێتە هۆی گەیشتن بە ئامانج،ئەو ئامانجەی کە تاک بەدوایدا دەگەڕێت.دووەم : پێکهاتەی(واتا)، کە ئاماژەیە بۆ توانای هەستپێکراوی تاک بۆ دۆزینەوەی یەکێک یان چەند ڕێگایەک کە بەکاریگەرترین ڕێگای دەزانێت بۆ گەیشتن بە ئامانجەکان، هەروەها ستراتیژیەکانی تاک بۆ دۆزینەوەی ڕێگای گەیشتن بە ئامانج. لەسەر بنەمای تیۆری هیوا، ئەو جووڵە سەرکەوتووەی مرۆڤە بەرەو ئارەزووەکانی دەیکات، پێویستی بە پلان وسەبر و بیرکردنەوە هەیە لەو ستراتیژی و ڕێگایانەی کە مرۆڤ دەگەیەنێت بەئامانجەکانی (حسن ، ٢٠٢٥، ٧١). کاتێک تاک شکست دەهێنێت لە هەوڵەکانی بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانی هەستی نائومێد بۆ دروست دەبێت هەست بە ترس و بێ توانی دەکات و دڵەڕاوکێ ی بۆ دروست دەبێت ،کە سەرکەوتونەبێت وئارەزوو تەماحەکانی وەلادەنێت ئەم بۆ چونە یەک دەگرێتە لەگەڵ فرۆید و ماسلۆ(رحیم ، عەبدول حەفیز ، ٢٠١٥، ٣٢٦). لازارۆس (١٩٩٩) مانای دەروونی هیوای لە تیۆرییەکەیدا وەک چەمکێکی ئەرێنی داناوە،ئەو ئاماژەی بەوەدا کە هیوا لە ئێستادا لە ژیانی تاکدا ئامادە نییە، بەڵکو کاتێک سەرهەڵدەدات کە تاک هەست بە بێ بەشبوون، زیانگەیاندن، یان هەڕەشەکردن بکات. تاک لە خەمی ئەوەدایە کە لە ڕووی گۆڕانکاری لە بارودۆخی ژیانیدا چی ڕوودەدات و هیوادارە گۆڕانکارییەک بۆ باشتر ڕووبدات. هیوا توخمێکی ژیانی و جەوهەرییە لە ژیانی تاکدا و بەبێ ئەو هیچ شتێک نامێنێت کە تیریان بکات (لازارۆس، ١٩٩٩، ٧) .

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue :5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

خويندكار لەڕێگە (من)ەوە دەیەوێت هاوسەنگیەک بدۆزێتەوەو (هیوا) بۆ خۆی پێکەوە بنێ لەوانە:

١-بەکارهێنانی میکانیزمە بەرگرییە دەروونییەکان: خوێندکار بۆ ڕاکردن لە هەستی تاوان، پاساو و دەهێنێتەوە: کەهەمووان بەکاری دێنن ، ئەمە تەنها ئامرازێکە بۆ فێربوون نەک فێڵکرد.(٢)گەشەکردن: ئەگەر خوێندکار بتوانێت چاتبۆت وەک (هاوبەش) بەکاربێنێت نەک (جێگرەوە)، ئەوا هیواکە سەر دەکەوێت و ترسەکە دەبێتە هاندەر بۆ فێربوونێکی باشترو زیاتر.(٣)لەکۆتاییدا: پەیوەندی خوێندکار و چاتبۆت، ململانێی نێوان (تەمەڵی چێژبەخش، ماندووبوونی بەرهەمهێنەر) ئەوەی کە کامیان سەردەکەوێت، بەندە بەوەی خوێندکارەکە چۆن پەروەردەی دەرونی کراوە (غنایم، ٢٠٢٣، ٤٦).

(منی باڵا) وهیوا نموونەیی بوون

١-هیوای کامڵبوون :خوێندکار هیوا دەخوازێت کە بە یارمەتی چاتبۆتەکە بگاتە ئەو وێنە نموونەییەی کە (منی باڵا)داوای لێدەکات (نمرەی بەرز، نووسینی بێ کەموکوڕی) چاتبۆتەکە لێرەدا دەبێتە ئامرازێک بۆ تێرکردنی داواکارییە بەرزەکانی(منی باڵا)،(٢)هیوای گۆڕان بۆ باشتر :ئەگەر (منی باڵا)ی خوێندکارەکە تەندروست بێت، هیواکەی ئەوەیە کە چاتبۆتەکە وەک (مامۆستایەکی تایبەت) بەکاربهێنێت بۆ ئەوەی ئاستی زانستی خۆی بەرز بکاتەوە، نەک تەنها بۆ وەرگرتنی ڕاستەوخۆ، لێرەدا هیواکە برییتیە لە چاکسازی و گەشەکردن(مستەفا،یوسف حەمەصالح،٢٠٢٠، ٤٢-٤٨) .

چاتبۆت وەک دایکی تێرکەر (هیوای منداڵی)

لە قۆناغە سەرەتاییەکانی منداڵیدا ،منداڵ چاوەڕوانە دایکی هەموو پێداویستییەکانی فسیۆلۆژیەکانی بۆ دابین بکات بەبێ ماندووبوونی خۆی، لەژیانی گەورەی دا هیوای لە بەکارهێنانی چاتبوت ئەو دایکیە،کە بە یەک کلیک هەموو ئەرکەکانی خوێندن (ئەرکی ماڵەوە، تاقیکردنەوە) ناهێڵێت،ئەم گەڕانەوەیە(کەیەکێکە لە میکانیزمە بەرگریە دەرونیەکان) بۆ تێربوونێکی خێرایە(ئەلریماوی، ٢٠١١ ، ١٧٢-١٧٨).

تیۆرەکانی زیرەکی دەستکرد و ئەو تیۆرانەی کە پەیوەندی بە (هیواو ترس)ەوە هەیە

یەکەم: تیۆری بنیاتنەر :تیۆری بنیاتنەرتیۆرێکی پەروەردەییە خاوەنی ئەم تیۆرە پیاجیە و فیگۆتسکی یە ،جەخت لەسەر ئەو بیرۆکەیە دەکەنەوە کە لە ڕێگەی کارلێکی چالاکانە لەگەڵ ژینگەی دەوروبەرو پشت بە ستن بە ئەزموونەکانی پێشوو فێرخواز بنیاتی مەعریفەی خۆی دەکات ،جەخت لەوە دەکەنەوە کەفێربوون تەنها وەرگرتنی زانیاری نیە ، بەڵکو پرۆسەی چالاکە

تيايدا خوێندكار تێگەیشتنی تایبەتی خۆی بۆ جیهانی دەوروبەر بنیات دەنێت لەبیرۆكە سەرەكیەكانی تیۆری بنیاتنان ئەوەیە خوێندكار مەعریفە لە مامۆستا وكتێبەوە وەرناگرێت ،بەڵكو خۆی بنیاتی دەنێت و كارلێكردن لەگەڵ ژینگەی مادی وكۆمەڵایەتی دا بنچینەی بنیاتنانی مەعریفەیە ،ئەزموون ز زانیاریە پێشوەختەكانی خوێندكار ئەو بنچینە پێكدەهێنێت ، كەتێگەیشتنی نوێی لەسەر بنیات دەنێت ،هاوكات فێربونی بنیاتنەرانەپێویستی بە بەشداری چالاكانەی خوێندكار هەیە كە تیایدا خوێندكاردەبێتە تەوەری پرۆسەی فێركاری (حسن ، امین ، ٢٠٢٥).

دووەم: تیۆری مرۆڤ گەرای :تیۆری مرۆڤ گەرای لە پەنجاكانی سەدەی رابردوو دا لەسەر دەستی زانا ئەبراهام ماسلۆ و كارل ڕۆجەرزز سەری هەڵدا ، كە جەخت لەسەر توانا خودیەكانی تاك دەكاتەوە لە بەدیهێنانی بەرزترین پلەی گەشەسەندنی تاك ، ئە م تیۆرە پێی وایە هەموو تاكێك خاوەن توانایەكی زگماكە بۆ فێربوو ن و بەرەو پێشچون ئەگەر ژینگەی پاڵپشتی بە (قبوڵكردن ، ڕێزگرتن ، هاندان) بۆدابین بكرێت ، سەبارەت بە خوێندكاری زانكۆ ئەگەربێت و هیوای هەبێت بۆ گۆڕانكاری لە بەرەو باشتربونی فێربوون ،بەهاو بەشی لەگەڵ بونی ئیرادە ئەو كاتە خوێندكار ترسی دەرەوێتەوە لە چاتبۆتەكانی زیرەكی دەستكرد و وەك هەوڵێك بۆ فێربون سودی لێدەبینێت ، ئەمەش لەوە دا ڕەنگ دەداتەوە كە خوێندكار بەدوای سەرچاوەی ئەكادیمی دا سەبارەت بەو پێداویستیانەی كەهەیەتی بگەڕێت ، نەک داواكاری شتی ئامادەكراو حازر بەڵكو سود لە چاتبۆتەكان وەربگرێت بۆ دەستكەوتنی سەرچاوەی نوێ ئەو كاتە نادڵنیای دەرونی لای خوێندكار دروست نابێت لە وەی كە چاودێرێك هەبێت دواتر لێپرسینەوەی لەسەر بكات (قشاعله ،٢٠٢١، ٦٥).

سێیەم(تیۆری ستولاند،١٩٩٤) . تیۆری هیوا بەراورد دەكرێت بە تیۆریەكانی گەشبینی فێربوو، گەشبینی، خۆكارایی ستولاند پێی وایە پێویستە هەرتاكێك تموح وئارەزووی هەبێت ئەمەش لەبەرئەوەی هیوای هەبێت لەرێگەی هیواوە تاك دەگات بە ئامانجە خوازراوەكانی ، ستولاند ئاماژەی بەئەوە دەكات هەر مرۆڤێك هیواخوازە تموح وئامانجەكانی ببێتە هۆی گەیشتن بەو پێگەی ئارەزووی دەكات ، هەروەها خوێندكار هیواداره الهناو هاورێیان و هاوپۆلەكانی سەركەوت و بێت وەهیوای وایە خەونەكانی بكاتە واقعی و بەدیانبهێنێت ، مرۆڤێک كە ئومێدی هەبێت لەژیان دا چالاک و بە جۆش و خرۆش ترە ، تاكی خاوەن ئامانج و هیوا باشتر دەتوانێت سەركەوتن بە دەست بهێنێت بەو پێیە مەیل و ئارەزووی تاك لەژێركاریگەری سەركەوتن و شكست دایە(ستولاند،١٩٩٤).

تیۆری دۆڵی نامۆ(ترس) :ئەم تیۆرە لەلایەن (ماساهیرۆ مۆری)لە ساڵی (١٩٧٠) پێشنیار کراوە، دەڵێت: تاوەکو ڕۆبۆتێک یان زیرەکییەک زیاتر لە مرۆڤ بچێت، ئێمە زیاتر هەست بە ئاسوودەیی دەکەین، بەڵام کاتێک دەگاتە خاڵێک کە زۆرواتا هاوشێوەی مرۆڤە بەڵام تەواومرۆڤ نییە، هەستێکی قێزەون و ترسناک لە مرۆڤدا دروست دەبێت،ئەم ترسە بەهۆی ئەوەوەیەکە مێشکمان ناتوانێت بڕیار بدات کە ئایا ئەوە هاوڕێیە یان تەنی مردوو یان هەڕەشە(مۆری ،١٩٧٠).

تیۆری تاکایەت تەکنەلۆژیا: ئەم تیۆرە باس لەوە دەکات کاتێ تەکنەلۆژیا زۆرپەرەدەستێنێت ، لە کۆنترۆڵی مرۆڤ دەردەچێت ، بتوانێت خۆی پەرەپێبدات ببێتە سوپەر زیرەک ئایا چۆن پێشبینی بونەوەرێک دەکریت کە ملوێنان جار لە مرۆڤ زیرەکتربێ ئەوکاتە چی دەکات ؟ (ڕەی کورزوایڵ،٢٠٢٥ ، ١٣٦) .

تیۆری بێ کاری گشتی: ئەمە ترسێکی ئابووری و کۆمەڵایەتییە، ئەگەر زیرەکی دەستکرد هەموو کارەکان بکات لەڕووی (لۆجیکی ،هونەری ،جەستەی) ئایا مرۆڤ چ مانایەکی بۆ دەمێنێتەوە، لەڕوی کۆنترۆڵی دەسەڵاتەوە کێ خاوەنی ئەم زیرەکیە ترس لەوەیە کە گروپێکی بچوک کۆنترۆڵی هەموو جیهان بکات(Mcafee,2014&,Brynjolfsson).

تەوەری دووەم :لێکۆڵینەوە پێشووە کان

١-توێژینەوەی (Schmit ,etal,2025) : ناونیشانی توێژینەوەکە (چەسپاندنی زیرەکی دەستکرد لە خوێندنی باڵادا، تیروانینەکان ، ئاڵنگاریەکان ، ستراتیژیەکان بۆ داهێنانی ئەکادیمی ،ناوی توێژەران، (anshia Tomas rodrigo Dusana Alshhtti schmdit,bedou alboloushi magaheas)، ئامانجی توێژینەوە زانینی تیروانینی مامۆستیان و خوێندکاران سەبارەت بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد،زانینی چۆنیەتی چەسپاندنی ئامرازەکانی زیرەکی دەستکرد بۆ باشترکردن و بەرزکردنەوەی ئاکامەکانی فێربوون ، لەگەڵ دیاریکردنی ئەو ئاڵنگاریانەی کەڕوبەڕوی خوێندکاران دەبێتەوە ،بۆساڵی خوێندنی (٢٠٢٤-٢٠٢٥)، سنورو شوێنی توێژینەوە لە دامەزراوەکانی خوێندنی باڵا لە کویت ،نمونەی توێژینەوەکە (٢١)مامۆستاو (١٦)خوێندکاری بەکالۆریۆس ، فۆرمە ڕاپرسی کراوە کە پێکهاتبوو لە (١٠)پرسیاری لە خۆ گرتبوو ، ناوەندە ژمێرەی لەڕیگەی ئێگزڵەوە شیکاریەکە کراوە ئەنگجامەکە دەرکەوتووە مامۆستا وخوێندکار بەشێوەیەکی جیاواز وتەواوکە ئامرازەکانی زیرەکی دەستکرد بەکاردەهێنن ،ئەمە بووە تەهۆی زیاتر چەسپاندنی ئامێرەکانی زیرەکی دەستکرد لەخوێندنی باڵدا ، مامۆستایان تاکیدیان لەسەر بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد کردۆتەوە بۆ باشترکردنی وانەوتنەوە هەڵسەنگاندن ، خوێندکارانیش

ئامرازەکانی زیرەکی دەستکردبۆ پشتیوان پرۆسەی فێربوون و باشترکردنی کارە ئەکادیمیەکان بەکاریدەهێنێت ، لەگەڵ ئەوەش دا مامۆستایان و خوێندکاران نیگەرانن لە گۆڕانکاریەکانی ئەی ئای لەپەروەردەدا.

٢-توێژینەوەی (عباس ، ٢٠٠٠):ئامانجی توێژینەوە ئاڕاستەکان بەرامبەر زیرەکی دەستکرد پەیوەندی بە ئاڕاستەکردنی خوێندکاری زانکۆ بەرامبەر بەداهاتوو، کۆمەڵگەو نمونەی توێژینەوەکە بریتی بوو لە (خوێندکارانی مستنصریە-بەغداد)،(٢٠٠)خوێندکاری نێرو مێ ،ئامرازی توێژینەوە بریتی بوو لەپێوەریک کەلە (٥٣)برگە پێکهاتبوو ،ئامرازئاماری بەکارهاتوو تیتێست بۆ یەک نمونە و دونمونە ، هاوکۆلکەی سپیرمان و پیرسۆن ، ئەلفاکرۆنباخ ، ئەنجامی توێژینەوەکە ئەندامانی نمونەکە ئاڕاستەی ئەرێنیان هەیە بەزانست و پێشکەوتنی زانست ، خوێندکاران هاوڕابون لە ئاڕاستەو تێڕوانینەکانیان بۆ داهاتوو، هاوڕابوو بۆ گەشەکردن و پێشکەوتنی زیرەکی دەستکرد لە بواری پەروەردەو فێرکردن دا (حمەلا،عارف، ٢٠٢٥،٥٠).

٣-توێژینەوەی (٢١WoolIny,et,ai,20):ناونیشانی توێژینەوەکە پەسەندکردنی ئامرازەکانی زیرەکی دەستکرد لە خوێندنی باڵا لەلایەن خوێندکارانەوە، ئەنجامی توێژینەوەکە دەرکەوتووە کە دیدی خوێندکاران بەرامبەر بە زیرەکی دەستکردلە دوو ڕوانگە پڕن لە هیواو ئومێد بەوەی کە زۆربەئاسانی بەهۆی زیرەکی دەستکردەوە دەتوانن بگەن بە زانیاریەکان ، لەبەرامبەردا زۆر نیگەرانن لە نەبونی پەیوەندی مرۆی و پاراستنی زانیاریە تایبەتی و کەسییەکان ، ئەم توێژینەوەیە پێداچونەوەی کردووە بۆ (٥٢) توێژینەوەی تربەمەستی هەڵسەنگاندنی گشتی (کری ، بکر،٢٠٢٣، ٣٣٦).

٤-توێژینەوەی(Lee et al., 2023): پێشبینیکردنی مەترسیەکانی کۆپیەکانی ژیری دەستکرد (AI Clones) بۆ سەر خود و پەیوەندییەکان: فۆبیای هاوشێوە (Doppelganger-phobia)، پارچەپارچەبوونی ناسنامە، و یادەوەرییە زیندووەکان ،ئامانجی توێژینەوە، ئامانجی توێژینەوە:لێکۆڵینەوە لەو مەترسیە دەروونی و کۆمەڵایەتییانەی کە دروست دەبن کاتێک ژیری دەستکرد بۆ دروستکردنی (کۆپییەکی دیجیتاڵی) (AI Clone) لە مرۆڤە زیندووەکان یان مردووەکان بەکاردێت ، یان تێگەیشتن لەوەی چۆن ئەم تەکنەلۆژیایە کاردەکاتە سەر هەستی مرۆڤ بۆ ناسنامەی خۆی و پەیوەندییەکانی لەگەڵ کەسانی دەوروبەری، توێژەرمیتۆدی گریمانی بەکارهێناوە،نمونەی توێژینەوەکە(٢٠)نێر ، مێ کە تەمەنیان لەنێوان (١٩-٣٣)ساڵیدان ، بەشداربووان ڕووبەڕووی چەند سیناریۆیەکی خەیاڵی کراونەتەوە کە تێیدا ژیری دەستکرد کۆپییەکی ئەوانی دروستکردووە، پاشان چاوپێکەوتنیان لەگەڵ کراوە بۆ زانینی کاردانەوەکانیان ،ئەنجامەکانی

توێژینەوە: (١)فۆبیای هاوشێوە (Doppelganger–phobia): بەشداربووان هەستیان بە ترس و ناڕەحەتی کردووە کاتێک بینیویانە AI دەتوانێت بە تەواوی وەک ئەوان قسە بکات و ڕەفتار بکات، ئەمەش وای کردووە هەست بکەن (بێهاوتایی) خۆیان لەدەستداوە(٢)پارچەپارچەبوونی ناسنامە: دروستبوونی کێشە لە نێوان ئەوەی "من کێم؟" و "ئەو کۆپییە کێیە؟"، بەتایبەت کاتێک کۆپییەکە شتێک دەڵێت کە لەگەڵ کەسایەتی ڕاستەقینەی کەسەکە ناگونجێت(٣)مەترسی بۆ سەر پەیوەندییەکان: توێژینەوەکە دەریخستووە کە کۆپییەکان دەبنە هۆی تێکچوونی متمانە لە نێوان هاوڕێیان و خێزانەکان، چونکە مرۆڤەکان ناتوانن جیاوازی بکەن لە نێوان کەسە ڕاستەقینەکە و کۆپییە دەستکردەکە(٤)یادەوەرییە زیندووەکان: بەکارهێنانی AI بۆ دروستکردنەوەی کەسانی کۆچکردوو (وەک چاتبۆتی مردووەکان) لەوانەیە پرۆسەی چاکبوونەوە لە خەم و پەژارە قورستر بکات.

٤–توێژینەوەی (Samuel et al., 2025):ئامانجی توێژینەوە :پشکنینی ئەوەی کە چۆن میدیا و هەواڵەکان کاریگەرییان هەبووە لەسەر دروستکردنی ترس و دڵەڕاوکێ (فۆبیا) لای خەڵک سەبارەت بە ژیری دەستکرد،بەکارهێنانی تەکنەلۆژیای پێشکەوتووی وەک ChatGPT و مۆدێلەکانی تری ژیری دەستکرد بۆ شیکردنەوەی هەزاران سەردێڕی هەواڵ تا بزانرێت چەندێک لەو هەواڵانە "هەستی نەرێنی وەک (ترس)بڵاودەکەنەوە،دیاریکردنی ئەو بابەتە سەرەکییانەی کە دەبنە هۆی ترس (وەک لەدەستدانی کار، نەمانی کۆنترۆڵی مرۆڤ، و لایەنی ئەخلاقی)کۆمەڵگەو نمونەی توێژینەوەکە(١٠,٠٠٠)سەردێری هەوڵ بوو لەسەر زیرەکی دەستکرد ، ئامرازی توێژینەوەکە (GPT–4، GPT–3.5)،توێژینەوەکە گەشتووەتە چەند ئەنجامێک ١– باڵادەستی هەستی نەرێنی: ڕێژەیەکی زۆر لە هەواڵەکان (بەتایبەت ئەوانەی لایک و بینەری زۆریان هەیە) بە شێوەیەک داڕێژراون کە ترس بڵاودەکەنەوە(٢)کاریگەری میدیا: میدیا ڕۆڵێکی سەرەکی دەبینێت لە گۆڕینی (نیگەرانییەکی ئاسایی) بۆفۆبیایەکی بەکۆمەڵ لەڕێگەی گەورەکردنی مەترسییەکان (٣)مژارە ترسناکەکان: زۆرترین ترسی بڵاوکراوە پەیوەندی هەبووە بە جێگرتنەوەی مرۆڤ لە کارەکاندا و مەترسییەکانی تێکچوونی سیستەمی کۆمەڵایەتی(٤)بێلایەنی کەم: توێژینەوەکە دەریخست کە زانیارییە ئەرێنی و سوودبەخشەکانی ژیری دەستکرد کەمتر ڕووماڵ دەکرێن بەراورد بەو هەواڵانەی باس لە کۆتایی جیهان یان (یاخیبوونی ڕۆبۆتەکان) دەکەن.

بەشی سێیەم (ڕێکارەکانی توێژینەوە)

ڕێکارەکانی توێژینەوە:ئەم بەشە بریتیە لە خستنە ڕووی ئەو ڕێکارانەی کە توێژەر گرتوویەتیە بەر بەمەبەستی بەدیهێنانی ئامانجەکانی توێژینەوە بەم شێوەی لای خوارەوە :

لەم توێژینەوەدا بەمەستی پشتڕاستکردنەوەی ئامانجەکانی توێژینەوەکە توێژە میتۆدی وەسفی پەیوەندی_شیکاری بەکارهێناوە چونکە گونجاوترین شێوازە بۆ وەسفکردن و شیکردنەوەی ئەو دیاردەیەی توێژینەوەی لەسەر کراوە هەروەها کار لەسەر سروشتنی ئەو پەیوەندییانە دەکات کە دیاردەکان بەیەکەوە دەبەستنەوە (محمود،٢٠١٩، ٤٦).

میتۆدی توێژینەوە : بریتیە لە بەکارهێنان و گرتنە بەری ڕێگاوشێواز بۆ گەیشتن بە ڕاستیە نوێیەکان ، هەروەها سەلماندنیان لە پێناو گەشەکردنی مەعریفەی مرۆڤایەتی (بۆکانی ٢٠١٦،٣٥،) . توێژەر میتۆدی وەسفی پەیوەندی شیکاری بەکارهێناوە ، بەهۆی ئەوەی کەئەم میتۆدە گونجاوە لەگەڵ ناونیشان و ئامانجی توێژینەوەکەدا یەکێکە لە شێوەکانی شیکردنەوەی زانستی ڕێک و پێک بەجۆرێ وەسفی دیارە یان بابەتێک دەکات لەڕێگای کۆمەڵێ ڕێکاری توێژینەوە کە پشت بەکۆمەڵێ ڕاستی و داتا یەک دەبەستێت بۆ پۆلێنکردن و چارەسەرکردن شیکردنەوەی تەواو ورد بەمەبەستی پوختکردنەوەی بەڵگەکان و گەیشتن بە ئەنجامەکان (خضر ، ٢٠٢٣،٣٢٠).

کۆمەڵگەی توێژینەوە: تێکرای ئەو تاکانەیە، کە بابەتی کێشەی توێژینەوەکە پێک دەهێنێت ، بریتیە لە هەموو ڕەگەزەکانی پەیوەندیدار بە گرفتی توێژینەوەکەوە کە توێژەر هەوڵ دەدات بۆگشتاندنی بەسەر ئەنجامی توێژینەوەکەدا(عباس واخرون ،٢٠١٤، ٢١٧). کۆمەڵگەی ئەم توێژینەوە پێکهاتووە (١٨٥)خوێندکاری قۆناغی(١_٤) خوێندکارانی پەروەردەی بنەڕەت کەپێکهاتووە لە بەشەکانی کوردی ، عەرەبی ، باخچە، وەرزش ،کەژمارەیان (٦٨٨) خوێندکاربوو .

خشتەی (١) کۆمەڵگەی توێژینەوە دەخاتە ڕوو بۆساڵی خوێندنی (٢٠٢٦–٢٠٢٧)

قۆناغ	یەکەم		دووەم		سێیەم		چوارەم		کۆی گشتی
بەش	نێر	مێ	نێر	مێ	نێر	مێ	نێر	مێ	
زمانی کوردی	٥	٢٨	١٠	٢٢	٢	٠	٣	٢٠	٩٠
زمتنی عەرەبی	١٧	٢٣	١٤	٢٥	١	١	٢٣	٦١	١٦٥
وەرزش	٤٢	٣	٢٧	٣	٣١	٧	٥٣	٢	١٦٨
باخچەی منداڵان	٠	٨١	٠	٥٨	٠	٥٨	٠	٦٨	٢٦٥
کۆی گشتی	٦٤	١٣٥	٥١	١٠٨	٣٤	٦٦	٧٩	١٥١	٦٨٨

٣-٣-نمونەی توێژینەوە: توێژەر بەشێوەیەکی هەرەمەکی چینایەتی نمونەی توێژینەوەکەی هەڵبژاردووە ، توێژەر لەڕێگە نوێنەری هەربەشێکەوە لێنکی گۆگڵ فۆرمەکەی نارده گروپ چاتی خوێندکاران پاش (١٠-١٥)ڕۆژ توێژەر لینکی گۆگڵ فۆرمەکەی داخست لەئەنجام دا (١٨٥) خوێندکار وەڵامیان دابویەوە، نمونەی توێژینەوەکە بریتییە لەو نموونەی ، کە تایبەنمەندیەکانی کۆمەڵگەی توێژینەوەکەی بەسەردا جێبەجێ دەکرێت ، بەهەمان ئەو ڕێژەیەی کە لە کۆمەڵگەکەدا هەیە(نوح ،٢٠١٨، ٤٥).

خشتەی (٢) نمونەی توێژینەوەکە لە هەربەشێک دەخاتەڕوو

قوناغ	یەکەم		دووەم		سێیەم		چوارەم		کۆی گشتی
بەش	نێر	مێ	نێر	مێ	نێر	مێ	نێر	مێ	
زمانی کوردی	٢	٩	٦	٩	٠	٠	١	١١	٣٨
زمتنی عەرەبی	٧	٨	٦	٧	٠	٠	٣	١٧	٤٨
وەرزش	٩	٢	٩	١	١٠	٢	١١	٠	٤٤
باخچەی مندالآن	٠	١١	٠	١١	٠	٢٣	٠	١٠	٥٥
کۆی گشتی									١٨٥

٣-٤ ئامرازەکانی توێژینەوە:.بەمەبەستی کۆکردنەوەی زانیاری و بەدیهێنانی ئامانجەکانی توێژینەوە، توێژەر دوو ئامرازی ئامادەکرد، دوای گەڕان بە ئەدەبیاتی چوارچێوەی ئەدەبی توێژینەوە پێشووەکان تایبەت بەهەریەکە لە گۆڕاوەکانی (ترس، هیوا) لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد سود وەرگرتن لە پێوەرەکانی تایبەت بە پێوەری ترس (حسێن،١٩٨٧) ، پێوەری هیواوئومێد(سیندرن،١٩٩١) .

ئامرازی یەکەم :پێورێک بەمەبەستی زانینی ئاستی ترسی خوێندکاران لە چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکرد کەپێوەرەکە بریتی بوو لە (١٤برگە)کە بەهای بژاردەکان بۆ برگەکان پێوەر بریتی بوو

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

له (هەمیشه=٥،زۆرجار=٤،هەندێجار=٣،کەم جار=٢،هەرگیز=١)کۆی برگەکانی پێوەرەکە لەنێوان (١٤بۆ ٧٠)پلە دایە .

ئامرازی دووەم :پێوەرێک بەمەبەستی زانینی ئاستی هیوا لای خوێندکاران لە چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکرد

برگەکانی پێوەرەکە بریتی بوو لە (١٨)برگە کە بەهای بژاردەکان بۆ برگەکان پێوەر بریتی بوو لە (هەمیشه=٥،زۆرجار=٤،هەندێجار=٣،کەم جار=٢،هەرگیز=١)کۆی برگەکانی پێوەرەکە لەنێوان (١٨بۆ ٩٠)پلە دایە .

٣-٤راستێتی توێژینەوە:ئەو برگە و پێوانانەی کەلە ئامرازی توێژینەوەکەدان ،پێویستە تەنها ئەو دیاردە یان ئەو گۆراوە بنوێنن کە لە بنچینەدا بۆی ئامادەکراوە(بۆکانی ، ٢٠٢٠:١٥٣) . بۆ هێنانەدی راستی دروستی ئامرازەکە ، توێژەر ئامرازەکەی لە شێوەی سەرەتایەکدا خستە بەردەست ژمارەیەک شارەزاو پسپۆر کەژمارەیان (٥)پسپۆر بوو بەمەبەستی هەڵسەنگاندنی برگەکانی پێوەرەکە بۆ دەربرین و راوبۆچونیان دەربارەی پێوەرەکە تاچەند بە وردی دارێژراون رون و شیاون بۆبەکارهێنان، بۆ بەدەستهێنانی زانیاری بەدیهێنانی ئامانجی توێژینەوەکە برگەکان پیکهاتبوو لە٣٢برگە(١٤برگە پێوەری ترسی خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد،١٨برگە پێوەری هیوای خوێندکاران بەرامبەربەچاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد)،بڕوانەپاشکۆی (١) رێژەی راستیتی پێوەری ترس چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد =% (٨٦،٥)، رێژەی راستێتی هیوای خوێندکاران بۆ چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد = (٩٠،٨%).

پەیوەندی نمرەی هەربرگەیەک بەنمرەی گشتی پێوەری ترس

مەبەستی دیاریکردنی پەیوەندی نمرەی هەربرگەیەک بەنمرەی گشتی پێوەرکە(پێوەری ترس) توێژەر بەبەکارهێنانی هەگبەی ئاماری هاوکۆلکەی پەیوەندی پیرسۆن لەنێوان برگەکانی پیوەرەکە بەکۆی گشتی پێوەرکە دۆزییەوە، لەئەنجام ادا دەرکەوت سەرجەم برگەکانی پێوەرەکە بەڵگەی ئاماری هەیە لە ئاستی (٠،٠٥) (٠،٠١)وەک لە خشتەی (٣) پەیوەندیەکەدەرکەوتووە:

له خشتەی (٣)هاوکۆلکەی پەیوەندی نمرەی برگەکانی پێوانی ترسی خوێندکاران بەکۆی گشتی برگەکانی پێوەری ترس

ژ-برگە	هاوکۆلکەی پیرسۆن	بەهای بەڵگەداری	ژ-برگە	هاوکۆلکەی پیرسۆن	بەهای بەڵگەداری
١	.297**	0.000	8	.286**	0.000
٢	.377**	0.000	9	.378**	0.000

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

3	.211**	0.004	10	.335**	0.000
4	.327**	0.000	11	.310**	0.000
5	.314**	0.000	12	.395**	0.000
6	.379**	0.000	13	.389**	0.000
7	.193**	0.009	14	.430**	0.000

لەخشتەکەدا دەردەکەوێت ، کە بەهای هاوکۆلکەی پەیوەندی پیرسۆن بۆ هەربڕگەیەک و نمرەی گشتی پێوەرەکە لەئاستی بەڵگەداری (٠,٠١)(٠,٠٥)لەنێوان (٠,٢١١**بۆ ٠,٤٤٠**)ئەم بەهایە ئاماژەیە بۆبونی پویوەندی بەهێز لەنێوان برگەکانی پیوەرەکەو نمرەی گشتی پیوەر .

مەبەستی دیاریکردنی پەیوەندی نمرەی هەربڕگەیەک بەنمرەی گشتی پێوەرەکە(هیوا)

مەبەستی دیاریکردنی پەیوەندی نمرەی هەربڕگەیەک بەنمرەی گشتی پێوەرەکە(هیوا) توێژەر بەبەکارهێنانی هەگبەی ئاماری هاوکۆلکەی پەیوەندی پیرسۆن لەنێوان برگەکانی پیوەرەکە بەکۆی گشتی پێوەرکەی دۆزییەوە، لەئەنجام دا دەرکەوت سەرجەم برگەکانی پێوەرەکە بەڵگەی ئاماری هەیە لە ئاستی (٠,٠٥) (٠,٠١)وەک لە خشتەی (٤) پەیوەندیەکەدەرکەوتووە:

لە خشتەی (٤)هاوکۆلکەی پەیوەندی نمرەی برگەکانی پێوانی هیوا لای خوێندکارانی زانکۆ بەکۆی گشتی برگەکانی پێوەری هیوا

خشتەی (٤)دەرخستنی پەیوەندی هەربرگەیە بە پێوەری گشتیەوە لە پێوەری هیوادا

ژ-برگە	هاوکۆلکەی پیرسۆن	بەهای بەڵگەداری	ژ-برگە	هاوکۆلکەی پیرسۆن	بەهای بەڵگەداری
1	.321**	0.000	10	.651**	0.000
2	.155*	0.035	11	.612**	0.000
3	.544**	0.000	12	.571**	0.000
4	.572**	0.000	13	.483**	0.000
5	.519**	0.000	14	.479**	0.000
6	.279**	0.000	15	.534**	0.000
7	.606**	0.000	16	.543**	0.000
8	.665**	0.000	17	.648**	0.000
9	.621**	0.000	18	.584**	0.000

لەخشتەکەدا دەردەکەوێت ، کە بەهای هاوکۆلکەی پەیوەندی پیرسۆن بۆ هەربڕگەیەک و نمرەی گشتی پێوەرەکە لەئاستی بەڵگەداری (٠,٠١)(٠,٠٥)لەنێوان (٠,٢٧٩**بۆ ٠,٦٦٥**)ئەم بەهایە ئاماژەیە بۆبونی پویوەندی لەنێوان بڕگەکانی پیوەرەکەو نمرەی گشتی پیوەر.

٣-٥جێگیری توێژینەوە: چەمکی جێگیری بەو واتەیە دێت کە ئامرازەکە بتوانی هەمیشە هەمان ئەنجام بەدەست بهێنێت ئەگەر بێت و دووجار بەسەر هەمان گروپدا جێبەجێبکرێت (بۆکانی، ٢٠٢٠، ١٥٦)، جێگیری پێکهاتەیەکی سەرەکیە لەدانانی پێوەر ، مەرجێکی بنەڕتیە لە پێوانە پەروەردەییەکان ، ئەگەر هەر پێوانەیەک ئاستێکی گونجاو لە وردی و چونیەتی تێدابێت ، ئەوا ئەم پێوانەبە پلەیەکی گونجاوی جێگیری ئەژماردەکرێت (ئەبو علام، ٢٠٠٤، ٢٤٩).بۆ ئەنجام دانی جێگیری پێوەری توێژینەوەکە توێژەرڕێگای چونیەکی ناوەوە بەبەکارهێنانی ئامرازی ئاماری (ئەلفاکرونباخ) جێبەجێکرا،دوای ئەوەی پێوانەی توێژینەوەکە بەسەر نمونەی توێژینەوەکەدا(نمونەی جێبەجێکردنی بەرای کە (٢٠) خوێندکار لەبەشەجیاجیاکان ، توێژەر لەڕێگای هەگبەی ئاماری پەروەردەی(spss) بەکارهێنانی تەکنیکی ئاماری (ئەلفاکرونباخ)جێگیری پێوانی پێوەری ئاستی ترسی خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکردکە ژمارەی بڕگەکانی (١٤) بڕگەبوو (٨٨٣)، جیگیری بۆ پیوانی پیوەری ئاستی هیوا خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد (١٨)بڕگەبوو (٨١٨).

خشتەی (٥)جێگیری پێوەری هەرگۆڕاوێک دەخاتەڕوو

خشتەی (٥)هاوکێشەی پیرسۆن بۆ دیاریکردنی پەیوەندی نێوان هەردوو گۆڕاوی توێژینەوەکە

گۆڕاو	ژمارەی بڕگە	ناوەندەژمێرەی	هاوکێشەی ئەلفاکرونباخ
پێوەری هیوا	14	49.95	.883
پێوەری ترس	18	64.80	.818

جێبەجێکردنی دوو ئامرازی توێژینەوەکە

دوای ئەوەی کۆمەڵگەو نمونەی توێژینەوەکە دیاریکرا ، پاش دەرکردنی ڕاستگۆی و جێگیری بۆ هەردوو ئامرازەی توێژینەوەکە، توێژەر هەستا بە جێبەجێکردنی ئامرازەکانی توێژینەوەکە ، ئەویش لەڕێگەی ئامادەکردنی ڕاپرسی ئەلیکترۆنی (گۆگڵ فۆرم)بە هاوکاری نوێنەری هەربەشێک لینکی گۆگڵ فۆرمەکە نیدرایە ناو گروپ چاتی خوێندکارانەوەکە خوێندکاران بێ ئەوەی هیچ زانیاریەک تۆ ماربکەن داخلی لینکی توێژینەوەکە دەبوون ، بە ئازادانە وەڵامیان دەدایەوە کە

ماوەی جیبەجێکردنەکە (٣هەفتەی خایاند)ژمارەی ئەو خوێندکارانەی کەوەڵامی گۆگڵ فۆرمەکەیان دابویەوە لەبەشە و قۆناغە جیاوازەکانی کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت (١٨٥)خوێندکاری نێرو مێ بوو.

ئامرازە ئاماریەکان کە بەکارهاتووە

سود لە پرۆگرامی (Spss) هەگبەی ئاماری بۆ زانستە کۆمەڵایەتیەکان ڤێرژنی (٢٥) وەرگیراوە بۆ بەکارهێنانی ئەم ئامرازە ئاماریانەی خوارەوە:

١-رێژەی سەدی بۆ خستنە رووی نمونەی توێژینەوەکە.

١-هاوکێشەی ئەلفاکرونباخ بۆ دەرهێنانی جێگیری پێوەری توێژینەوەکە.

٢-هاوکۆلکەی پەیوەندی پیرسۆن بۆ دۆزینەوەی پەیوەندی نێوان هەردوو گۆڕاوی توێژینەوەکە .

٣-تاقیکردنەوەی تائی یەک نمونەی (One sample t-test)،بۆ زانینی ئاستی گۆڕاوەکان لای نمونەی توێژینەوەکە گۆڕاوی (ترس، هیوا).

٤-تاقیکردنەوەی تائی دوونمونەی نمونەی (One sample t-test)،بۆ زانینی ئاستی گۆڕاوەکان لای نمونەی توێژینەوەکە گۆڕاوی (ترس، هیوا)لەسەر رەگەز.

٥- ئەنوڤای یەک نمونەیمان بەکارهێنا بۆ زانینی کاریگەری هەرگۆڕاوێکی توێژینەوەکە وەک گۆراوەکانی (چەندێتی بەکارهێنانی ،مەبەستی بەکارهێنان ،رادەی پشت بەستن).

خستنە ڕووی ئەنجامەکان و ڕاڤەکردنیان

لەم بەشەدا ئامانج و ئەنجامەکانی توێژینەوەکە ، دەخەینەڕوو ، بەپێی چوارچێوەی توێژینەوەکانی پێشوو ، هەرئامانج و ئەنجامێکی رون دەکەینەوە بە پاڵپشتی توێژینەوەی پێشوو.

جێی ئاماژەیە پێویستە ئاستێک بۆ بڕیاردان لە ناوەندە ژمێرەی بەدەستهاتوو بۆ هەر برگەیەک لە برگەکان دوای شیکاری داتاکان بۆ پێوەرە پێنج ئاستێکەی لیکەرت بیخەینەڕوو خشتەی (٥) روونی دەکاتەوە: مەودا =ژمارەی بەرزترین ئاست -ژمارەی نزمترین ئاست÷ژمارەی بەرزترین ئاست (شقوارە، ٢٠١٣، ١٨١) واتە (٥-١) ÷٥=٠,٨

پێوەری بڕیاردان لەسەر وەڵامەکانی نمونەی توێژینەوەکە لەسەر پرسیارنامەکە بەپێی پێوەری پێنجی لیکەرت نیشان دەدات :خشتەی (٣)

نمرە	ناوەندی ژمێرەی
زۆر نزم	ئەو ناوەندە ژمێرەییەی لەنێوان ١,٠٠بۆ کەمتر لە ١,٨٠

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)
مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

نزم	ئەو ناوەندە ژمێرەییەی لەنێوان ١,٨٠ بۆ کەمتر لە٢,٦٠
ناوەند	ئەو ناوەندە ژمێرەییەی لەنێوان٢,٦٠ بۆ کەمتر لە ٣,٤٠
بەرز	ئەو ناوەندە ژمێرەییەی لەنێوان٣,٤٠ بۆ کەمتر لە٤,٢٠
زۆر بەرز	ئەو ناوەندە ژمێرەییەی لەنێوان ٤,٢٠ بۆ کەمتر لە٥,٠٠

خشتەی (٤)ناوەندەژمێرەو لادانی پێوانەی و ڕێژەی سەدی گۆڕاوەکانی توێژینەوەکە دەخاتەڕوو

گۆڕاو	چەندێتی بەکارهێنان	دوبارەکان	ڕێژەی سەدی	ناوەندەژمیرەی	لادانی پێوانەی
بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد	بەڵێ	144	77.8	1.22	0.416
	نەخێر	41	22.2		
چەندکاتژمێرزیرەکی دەستکرد بەکاردەهێنیت	بەکارینا هێنم	15	8.1		
	١-٢کاتژمێر	21	11.4	3.48	1.331
	٢-٣ کاتژمێر	42	22.7		
	٣-٤کاتژمیر	54	29.2		
	٤کاتژمێر زیاتر	53	28.6		
چاتبون ، جیمینی ، کلاو	ChatGPT	94	50.8		
	Claude	13	7.0	2.21	1.437
	Google Gemini/Bard	51	27.6		
	هیتر	27	14.6		
چەندپشتی پێدە	هەرگیز پشتی	11	5.9	2.90	0.677

بەستیت	پێنابەستم				
	ماماناوەند پشتی پێدەبەستم	19	10.3		
	زۆر پشتس دەبەستم	132	71.4		
	بەتەوای پشتی پێدەبەستم	23	12.4		
مەبەستی بەکارهێنان	بۆتوێژینەوە راپۆرت	129	69.7	1.54	0.950
	بۆ وەرگێران و تێگەیشتن لە چەمەکەئالۆزەکان	30	16.2		
	وەرگرتنی زانیارو دروستکردنی بیرۆکە	9	4.9		
	هیتر	17	9.2		
رادەی بەکارهێنان	بەردەوام بەکاری دەهێنم	31	16.8	1.93	0.511
	هەندێجار بەکاریدەهێنم	136	73.5		
	بەکارینا هێنم	18	9.7		

ئامانجی یەکەم :زانینی پەیوەندی نێوان ترس و هیوا ی خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد

بەمەستی زانینی ئاستی پەیوەندی نێوان هەردووگۆڕاوی توێژینەوەکە ، بە پشت بەستن بە هاوکۆلکەی پەیوەندی پیرسۆن (correlation Pearson) دەرکەوت پەیوەندی لەنێوان ترس و هیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد پەیوەندیەکی نەرێنی و پێچەوانە هەیە لەنێوان گۆڕاوەکانی توێژینەوە ، لەبەر ئەوەی ناوەندە ژمێرەی ترس (٣٣,٨٦) بەلادانی پێوانەی

(٣,٥١٧) هەروەها ناوەندەژمێرەی گۆڕاوی هیوا (٦١,٣٩)بە لادانی پیوانەی (٩,٣٠٢)، هاوکۆلکەی پەیوەندی نێوان هەردوگۆڕاوەکە (-٠,١٥٦*) بەنمرەی بەڵگەداری (٠,٠٣٤)بچوکترە لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥).لە خشتەی (٥) خراوەتەڕوو:

خشتەی (٥) دۆزینەوەی پەیوەندی نێوان هەردوو گۆڕاو ترس و هیوا لەچاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد

گۆڕاوەکان	ژمارەی نمونە	ناوەندە ژمێرەی	لادانی پێوانەی	هاوکۆلکەی پەیوەندی	ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥)	
ترس	١٨٥	٣٣,٨٦	٣,٥١٧	-٠,١٥٦*	٠,٠٣٤	بەڵگەدارە
هیوا	١٨٥	٦١,٣٩	٩,٣٠٢			

ئەنجامی ناو خشتەکە دەریدەخات کە پەیوەندیەکی پێچەوانە هەیە، لەنێوان هەردوو گۆڕاوی توێژینەوەکە(ترس ، هیوا)لە بەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد، ئەم ئەنجامە هاوشێوەی تیۆری (سنایدەر وهاریس ،١٩٩١)کە پێیان وایە هەبوونی هیوای کاریگەری لەسەر تاک هەیە وادەکات خوێندکار دەروندروست بێت و هیوای هەبێت لە گەیشتن بەئامانجەکانی و کەمتر لە بە ئەنجام نەگەیشتن بترسێت(Snyder et el,19991)واتە کە هیواهەبوو ترس لە بەئەنجام نەگەیشتن بونی نابێت .بیرکردنەوە و ترس لە داهاتوو بۆتە خەمی سەرەکی خوێندکار. لەڕاستیدا بیرکردنەوە و پێشبینیکردنی داهاتوو بۆتە جێگەی سەرنجی کۆمەڵگا شارستانییەکان ،کۆڵنەدان ڕۆڵێکی گرنگی هەیە لە بەدەستهێنانی سەرکەوتن و دەستکەوت،پێویستی بە دانانی ئامانج و جێبەجێکردنی پلان و ئەرکەکان و قوربانیدان و تێپەڕاندنی بەربەستەکان و ڕووبەڕووبوونەوەی پاشەکشەکان و بەکارهێنانی پاڵنەر و متمانە بەخۆبوون هەیە. هەروەها داوای نەرمی گونجاندن دەکات لە بارودۆخە جیاوازەکاندا کە پێویستی بە هەڵبژاردنی هەر چالاکیەک هەیە ، ئەم هەوڵ و کۆڵنەدانە لە تاکی لە هیواسەرچاوەدەگرێت ،کە هیوا جۆرێکە لە هەبونی ئیرادە ،هەبونی ئیرادە بەردەوامی و هەوڵدانە بۆ دۆزینەوەی چارەسەری بەدیل لەهەر بارودۆخێکدا(محمد،٢٠١٨) .

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦/ العدد ٥

ئامانجی دووەم : زانینی ئاستی هیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد:بەمەبەستی زانینی ئاستی هیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد لای نمونەی توێژینەوەکە، بۆکان دەرکەوت کە ناوەندەژمێرەی ئاستی هیوا(٦١,٣٩) گەورەتر لە ناوەندی گریمانەی (٥٤)بە نمرەی ئازادی (١٨٤)، ئەمەش ئەوەمان پێدەڵێت کە هیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد لە ئاستێکی باشدایە،لەدوای بەکارهێنانی (test–T)بۆ یەک نمونە دەرکەوت بەهای(T) تائی ژمێردراو (١٠,٨١٣)گەورەترە لە بەهای (T)خشتەیی(١،٩٦) لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥) بە نمرەی ئازادی (١٨٤) ئەم ئەنجامەش پێمان دەڵێت ئاستی هەستکردن بە هیوا لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان بەڵگەداری ئاماری هەیە. لە خشتەی (٦)ڕونکراوەتەوە .

گۆڕاو	ژمارەی نموونە	ناوەندە ژمێرەی	لادانی پێوانەی	ناوەندی گریمانەی	نمرەی سەربەست	Tخشتەیی	Tژمێردراو	ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥)	
هیوا	١٨٥	٦١,٣٩	٩,٣٠٢	٥٤	١٨٤	١،٩٦	١٠,٨١٣	٠,٠٠	بەڵگەدارە

ئەم ئەنجامە هاوشێوەیە لەگەڵ ئەنجامی توێژینەوەی (حسن ،٢٠٢٥)ناونیشانی توێژینەوەکەی هەبونی هیوا و پەیوەندی بە خۆڕاگری دەرونیە ئەنجامی توێژینەوەکە دەرکەوت کە خوێندکاران لە ئاستێکی بەرزی هیوادان ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ هەبونی خۆڕاگری دەرونی ، (دانیال،١٩٩٥) لە ڕوانگەی دەروونییەوە خۆڕاگری، هیوا ئومێدێکی زیاتر بە مرۆڤ دەبەخشێت، هیوا تەنها لە دابینکردنی ئاسوودەیی و دڵنوایی زۆردا سنووردار نییە ،بەڵکوهاوشێوەی بیرۆکەی هەڵوێستی ئەرێنی و ئەنجامی باشی ئەکادیمییە و یارمەتیدەرە لە مامەڵەکردن لەگەڵ ئەرکە قورسەکان. لە ڕوانگەی دەروونییەوە، هیوا زیاترە لە تەنها ڕوانگەیەکی ئەرێنی کە پێشنیاری ئەوە دەکات ئێمە ئیرادە و ئامرازەکانمان هەیە بۆ گەیشتن بە ئامانجەکانمان، بەبێ گوێدانە سروشتی ئەوان (کری ،بکر، ٢٠٢٥).

ئامانجی سێیەم :زانینی ئاستی ترسی خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد:بەمەبەستی زانینی ئاستی ترسی خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد لای نمونەی توێژینەوەکە، بۆکان دەرکەوت کە ناوەندەژمێرەی ترس(٣٣,٨٦) بچوکترلە ناوەندی گریمانەی (٤٢)بە نمرەی ئازادی (١٨٤)، ئەمەش ئەوەمان پێدەڵێت کە خوێندکاران ترسیان هەیە لە بەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد ،لەدوای بەکارهێنانی (T–test)بۆ یەک نمونە دەرکەوت بەهای(T) تائی ژمێردراو (–٣١,٣٦٤)گەورەترە لە بەهای (T)خشتەیی(١،٩٦) لە ئاستی

بەڵگەداری (٠,٠٥) بە نمرەی ئازادی (١٨٤) ئەم ئەنجامەش پێمان دەڵێت ئاستی هەستکردن بە ترس لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان بەڵگەی ئاماری هەیە. لە خشتەی (٧)ڕونکراوەتەوە.

گۆڕاو	ژمارەی نموونە	ناوەندە ژمێرەی	لادانی پێوانەی	ناوەندی گریمانەی	نمرەی سەربەست	Tخشتەیی	Tژمێردراو	ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥)	بەڵگەدارە
ترس	١٨٥	٣٣,٨٦	٣,٥١٧	٤٢	١٨٤	١،٩٦	–٣١,٣٦٤	٠,٠٠	

ئەنجامی ناو خشتەکە دەری دەخات کە ناوەندەژمێرەی (٣٣,٨٦) بچوکترە لە ناوەندی گریمانەی (٤٢)کەواتە ترسی خوێندکاران کەمە لە بەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد،ئاستی نزمی ترس لە چاتبۆتەکان نیشانەی ئاشنابوونی نموونەی توێژینەوەکەیە بە تەکنەلۆژیا و هەستکردن بە سوودەکانی زیرەکی دەستکرد لە ژیانی رۆژانە و خوێندندا، کە ئەمەش بەربەستە دەروونییەکانی تارادەیەک شکاندووە، تەنانەت ئەو ترسە ئەکادیمیانەشی رەواندووەتەوە کە پەیوەستن بە پرسی فێڵکردن هەیە و خوێندکاران زیاتر پابەندبوونە بە بەها ئەخلاقی و پیشەییەکانی ،هەروەها پێشکەوتن و گەشەسەندنی گەلان لە هەموو لایەنەکانی ژیاندا کاریگەرییەکی بەرچاوی لەسەرتاک هەیە بەهۆی توانای هاووڵاتیانیان بۆ هەڵمژینی و پەرەپێدانی پێشکەوتنە زانستی و تەکنەلۆژییەکانی بواری زیرەکی دەستکرد بەنمونە کە بوارە جۆراوجۆرەکانی گرتۆتەوە (محمد،٢٠١٨) .

ئامانجی چوارەم : زانینی ئاستی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی رەگەز (نێر ومێ).بۆ زانینی ئاستی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی رەگەز (نێر ،مێ) دەرکەوت کە بەهای ناوەندەژمێری (نێرەکان)(٦١,٧٦) نزیکە لەیەکسانەوە بە بەهای ناوەندە ژمێری (مێیەکان)بە بەهایی (٦١,١٧)بە لادانی پێوەری (نێرەکان) ٨,٨٢٤)بە لادانی پێوەری مێیەکان (٩,٦١٢). وە دوای بەکارهێنانی (T–test) بۆدونمونە دەرکەوت کە بەهای (T)تائی ژمێردراو (٠,٤١٣)بچوکترە لە بەهای(T) تائی خشتەی (١,٩٦)لە ئاستی گەورەتر لە ئاستی بەڵگەداری ئاماری(٠,٠٥) بەنمرەی سەربەستی (١٨٣)، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت کە جیاوازە بەڵگەداری ئاماری نیە، لەنێوان رەگەزی (نێرو مێ)لەهیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دوستکرد بەپێی گۆڕاوی رەگەز .وەک لە خشتەی (٨) رونکراوەتەوە:خشتەی (٨)

گۆڕاو	ڕەگەز		ناوەندە ژمێرەی	لادانی پیوانەی	نمرەی سەربەست	Tخشتەیی	Tژمێردراو	ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥)	بەڵگەدارنیە
هیوا	نێر	٧٠	٨,٨٢٤	٦١,٧٦	١٨٣	١،٩٦	٠,٤١٣	٠,٧٩٤	
	مێ	١١٥	٩,٦١٢	٦١,١٧					

ئەم ئەنجامە هاوشێوەیە لەگەڵ ئەنجامی توێژینەوەی (حسن ،٢٠٢٥) کەجیاوازییەکی ئاماری گرنگ نەبووبەپێی گۆڕاوی ڕەگەز (نێر و مێ) ،هیوا گەشبینی یە بۆ فێربوون ، خۆکارایی بە توانای هەستپێکراوی وەرگرتنی ڕێگاکان بۆ ئامانجە خوازراوەکان پێناسە دەکرێت، پاڵنەرێک بۆ تاک لە ڕێگەی بیرکردنەوەی ئەرێنی بۆ بەکارهێنانی ئەو ڕێگایانە کە تاک پیادەی دەکات لەگەیشتن بە ئامانجە خوازراوەکانی جا نێر ، مێ ،. گەورە و منداڵ(Snyder,2002).هەروەها هاو ئەنجامە لەگەڵ توێژینەوەی (ئەمین ، ٢٠٢٥)کەناونیشانی توێژینەوەکە ڕۆڵی زیرەکی دەستکرد لە پەرەپێدانی لایەنی مەعریفی خوێندکارانی زانستە کۆمەڵایەتیەکان کە لەئەنجام دا دەرکەوتەوە کە جیاوازی ڕەگەزی نیە .

ئامانجی پینجەم : زانینی ئاستی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری ترسی خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی ڕەگەز (نێر ومێ):بۆ زانینی ئاستی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری ترسی خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی ڕەگەز(نێر ،مێ) دەرکەوت کە بەهای ناوەندەژمێری (نێرەکان)(٣٤,٣٧) نزیکە لە یەکسانەوە بەهای ناوەندە ژمێری (مێیەکان)بە بەهایی (٣٣,٥٦)بە لادانی پێوەری (نێرەکان) (٣,٣٩٧)بە لادانی پێوەری مێیەکان (٣,٥٦٧). وە دوای بەکارهێنانی (T-test) بۆدونمونە دەرکەوت کە بەهای (T)تائی ژمێردراو (١,٥٣٤)بچوکترە لە بەهای(T) تائی خشتەی (١,٩٦) لە ئاستی بەڵگەداری ئاماری(٠,٠٥) بەنمرەی سەربەستی (١٨٣)، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێت کە جیاوازە بەڵگەداری ئاماری نیە، لەنێوان ڕەگەزی (نێرو مێ)لە ترسیان لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد.وەک لە خشتەی (٩) ڕونکراوەتەوە:

خشتەی (٩) جیاوازی بەڵگەداری ئاماری ترسی خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی ڕەگەز (نێر ومێ).

گۆڕاو	ڕەگەز	ژمارە	ناوەندە ژمێرەی	لادانی پێوانەی	نمرەی سەربەست	Tخشتەیی	Tژمێردراو	ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥)	بەڵگەدارنیە
ترس	نێر	٧٠	٣٤,٣٧	٣,٣٩٧	١٨٣	١،٩٦	١,٥٣٤	٠,٤٦٦	
	مێ	١١٥	٣٣,٥٦	٣,٥٦٧					

ئەنجامی ناو خشتەکە ئەوە دەگەیەنێت کەجیاوای بەڵگەداری ئاماری نیە بەپێی گۆڕاوی (نێر ،مێ)لە ترسان لەبەکاهێنانی چاتبۆتەکان،ئەم ئەنجامە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی یەکسانی لە ژینگەی پەروەردەی و تەکنەلۆژیا بۆ هەردوو ڕەگەز و بابەتەکە گشتییە نەک تایبەت بێت بە یەک ڕەگەز هەروەها هۆشیاری ولێهاتوی فێربون و ئەزموون ڕۆڵ دەبینێت لە دروستکردنی هەر چەمکێک لای خوێندکار نەک ڕەگەز (مالکا،ماسلێنا،٢٠٢٥، ٢٥).هەروەها هەربەپێی توێژینەوەی (الصبحی ، ٢٠٢٠)بەناو نیشانی واقعی بەکارهێنانی ئەپلیکەیشن زیرەکی دەستکرد و ئاستەنگەکان کە جیاوازی ڕەگەزی نەبوو لەنێوان نێرو مێ .

خشتەی (١٠)زانینی شیکاری دەرونی لەنێوان ترس و هیوا لەبەکارهێنانی جاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکردبەپێی گۆڕاوی بەش

گۆڕاو	جیاوازیەکان	کۆی دووجاکان	نمرەی ئازاد	دوجای ناوەندی ژمێرەی	بەهای (F)	Sig
هیوا	لەنێوان گروپەکان	14.646	3	4.882	.052	.984
	لەناو گروپەکان دا	17053.841	181	94.220		
	کۆی گشتی	17068.486	184			
ترس	لەنێوان گروپەکان	30.293	3	10.098	.814	.488

	لەناو گروپەکان دا	2245.328	181	12.405		
	کۆی گشتی	2275.622	184			

ئەنجامە ناو خشتەکە دەریدەخات کە کە ترس وهیوا لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی بەش بەڵگەداری ئاماری نیە، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆئەوەی تەنها هۆکاری بونی ترس یان هیوانیە بەپێی گۆڕاوی بەش بەڵکوو کۆمەڵێ هۆکار ڕۆڵ دەبینێت لە دروست بونی ئەو چەمکانە هەرلە تایبەتمەندیە تاکیەکانەوە تاوەکو خێزان و کۆمەڵگە ڕۆڵ دەبینێت ،هەروەها ئەو ئەنجامەهاو ئەنجامە لەگەڵ توێژینەوەی (الزبیدی، ٢٠١٩) کە ناویشانی توێژینەوەکە ئاڕاستەکانی خوێندکارە لەبەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد لە خود فێرکردن کە بەڵگەی ئاماری نیە بەپێی گۆڕاوی بەش .

خشتەی (١١)زانینی شیکاری دەرونی لەنێوان ترس و هیوا لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکردبەپێی گۆڕاوی قۆناغی خوێندن.

گۆڕا	جیاوازیە	کۆی	نمرە	دوجای	بەهای	Sig

و	کان	دووجاکان	ی ئازاد	ناوەندی ژمێرەی	(F)	
هیوا	لەنێوان گروپەکان	112.215	3	37.405	.399	.754
	لەناو گروپەکاندا	16956.272	181	93.681		
	کۆی گشتی	17068.486	184			
ترس	لەنێوان گروپەکان	58.771	3	19.590	1.600	.191
	لەناو گروپەکاندا	2216.850	181	12.248		
	کۆی گشتی	2275.622	184			

ئەنجامی ناو خشتەکە دەری دەخات کە بەڵگەی ئاماری نیە، لەئاستی بەڵگەداری بۆ هەردووگۆڕاوی سەرەکی توێژینەوەکە (ترس ، هیوا) ،بەپێی گۆڕاوی قۆناغی خوێندن کە ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت تەنها قۆناغی خوێندن تەنها هۆکارنیە خوێندکاران هەست بە ترس یان هیوا بکەن بەڵکو دەکرێت هۆکاری تر ڕۆڵ ببینێت لە دروست بونی ئەو هەستانە لای خوێندکار هەروەک لە توێژینەوەکەدا ئاماژەی پێدراوە کە(ڕادەی بەکارهێنان ویشت بەستن)ڕۆڵی هەیە، ئەم ئەنجامە لەگەڵ توێژینەوەی (فریح، ٢٠٢٤) ناونیشانی توێژینەوەکە (خودفێرکردن لای خوێندکاران کەئەنجامی توێژینەوەکە دەرکەوتووە قۆناغی خوێندن بەڵگەی ئاماری نیە ، هەروەها هاو ئەنجامەلەگەڵ توێژینەوەی (النوصير،٢٠٢٥)بەکارهێنانی واقعی ئەپڵیکەیشنی زیرەکی دەستکردلە فێرکردنی خوێندکار جیاوازی بەلگەداری ئاماری نیە بەپێی گۆڕاوی قۆناغی خوێندن .

چەندپشتدەبەستی (I)	` ژمارە	ناوەندی مێرەی	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.

ئامانجی شەشەم زانینی: ئاستی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری ترسی خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی (هەرگیز پشتی پێنابەستم ، مامناوەند پشتی پێدەبەستم ، زۆر پشت دەبەستم، بەتەواوی پشتی پێدەبەستم)

بەبەکارهێنانی هاوکۆلکەی شیکاری جیاوازی یەکلایەنەی (one–way ANOVA) بۆ نمونەکە دەریدەخات جیاوازی هەیە، لە گۆڕاوی ترس لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان لە نێوان خوێندکاران ، چونکە بەهای بەڵگەداری بچوکترە لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥).

ئەنجامی شیکاری یەک ئاراستە (ANOVA)بۆ بەشەکانی کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت بۆ گۆڕاوی ترس لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان . بەهای (F) (٢,٦٧٧)، بەهای بەڵگەدار (٠,٠٤٩)، بە نمرەی ئازادی (١٨١) لەبەر ئەوەی ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٤٩)بچوکترە لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥) بەم شێوەیە دەردەکەوێت کە جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هەیە لەبەرژەوەندی ئەو خوێندکارانەی کە چاتبۆتەکان زیرەکی دەستکرد زۆربەکاردەهێنن .

خشتەی (١٣)ترسی خویندکاران بەپێی گۆڕاوی ڕادەی پشتبەستن بە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد

گۆڕاو	جیاوازیەکان	کۆی دووجاکان	نمرەی ئازاد	دوجای ناوەندی ژمێرەی	بەهای (F)	Sig
ترس	لەنێوان گروپەکان	96.668	3	32.223	2.677	.049
	لەناو گروپەکان دا	2178.953	181	12.038		
	کۆی گشتی	2275.622	181			

هەرگیز پشتی پێنابەستم	مامناوەند پشتی پێدەبەستم	11	31.27	-1.885	1.315	0.153
	زۆر پشت دەبەستم			-2.909-*	1.089	0.008
	بەتەواوی پشتی پێدەبەستم			-2.597-*	1.272	0.043
مامناوەند پشتی پێدەبەستم	هەرگیز پشتی پێنابەستم	19	33.16	1.885	1.315	0.153
	زۆر پشت دەبەستم			-1.024	0.851	0.231
	بەتەواوی پشتی پێدەبەستم			-0.712	1.076	0.509
زۆر پشت دەبەستم	هەرگیز پشتی پێنابەستم	132	34.18	2.909*	1.089	0.008
	مامناوەند پشتی پێدەبەستم			1.024	0.851	0.231
	بەتەواوی پشتی پێدەبەستم			0.312	0.784	0.691
بەتەواوی پشتی پێدەبەستم	هەرگیز پشتی پێنابەستم	23	33.87	2.597*	1.272	0.043
	مامناوەند پشتی پێدەبەستم			0.712	1.076	0.509
	زۆر پشت دەبەستم			-0.312	0.784	0.691

بۆ تەواو کردنی ئەنجامەکانی شیکاری یەک ئاراستە توێژەر پشتی بەستبوو بە (یاسای LSD)، بۆ دەرخستنی جیاوازیەکان لە ئاستی هەستکردن بە ترس لای خوێندکارانی کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت، بە پێی گۆڕاوی تاچەندپشت بە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد دەبەستیت ، هەروەک لە خشتەی (١٤) خراوەتە ڕوو لە ئەنجام دا دەرکەوت ،کە جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هەیە، لەنێوان خوێندکاران بەپێی گۆڕاوی ڕادەی پشت بەستن لەسەر ئاستی هەستکردن بەترس لە چاتبۆتەکان

خشتەی (١٤) یاسای (LSD) بۆ دیاریکردن ئاستی ترسی خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان بە پێی گۆڕاوی (هەرگیز پشتی پێنابەستم ، مامناوەند پشتی پێدەبەستم ، زۆر پشت دەبەستم، بەتەواوی پشتی پێدەبەستم)

کەواتە ئەنجامی ناو خشتەکە پێمان دەڵێت ئەو خوێندکارانەی کە زۆر چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەکار دەهێنن ترسیان هەیە ،چونکەزۆر بەکارهێنانی تەکنەلۆژیا(زیرەکی دەستکرد) ماندوبونی هزری و کەم بونەوەی کارامەی مێشک لێدەکەوێتەوە (علی، ٢٠٢٥) ،لەگەڵ ئەوش دا پێویستە خوێندکار پلانی هەبێت بۆ جێبەجێکردنی ئەرکەکانی وەک یارمەتیدەر چاتبۆتەکان بەکاربهێنین ، زۆربەکارهێنانی چاتبۆتەکان لەڕوی دەرونی و کۆمەلایەتیەوە دەبێتەهۆی کەم بونەوەی بیرکردنەوەی رەخنەگرانە ولاوازی پەیوەندی کۆمەلایەتی، چونکە ئامرازەکانی زیرەکی دەستکرد بۆ تەواوکەری فێربوونی مرۆڤ دارێژراون نەک جێگرەوەی فێربوونی مرۆڤ ئەم زۆربەکارهێنانە ترس لای خوێندکار دروست دەکات (Josee, Joseeph,2025).

ئامانجی حەوتەم: زانینی ئاستی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی (هەرگیز پشتی پێنابەستم ، بەشێوەی مامناوەند پشتی پێدەبەستم ، زۆر پشتی پێدەبەستم، بەتەوای پشتی پێدەبەستم) .

بەبەکارهێنانی هاوکۆلکەی شیکاری جیاوازی یەکلایەنەی (ANOVA one-way) بۆ نمونەکە دەریدەخات جیاوازی هەیە، لە گۆڕاوی هیوای خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد لە نێوان خوێندکاران ، چونکە بەهای بەڵگەداری بچوکترە لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥).

ئەنجامی شیکاری یەک ئاراستە (ANOVA)بۆ بەشەکانی کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت بۆ گۆڕاوی هیوا لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان . بەهای (F) (٩,٩٩٥)، بەهای بەڵگەدار (٠,٠٠٠)، بە نمرەی ئازادی (١٨١) لەبەر ئەوەی ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٠٠)بچوکترە لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥) بەم شێوەیە دەردەکەوێت کە جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هەیە لەبەرژەوەندی ئەو خوێندکارانەی کە چاتبۆتەکان زیرەکی دەستکرد بەشێوەیەکی مامناوەند بەکاردەهێنن .

خشتەی (١٦) ئاستی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی ڕادەی پشت بەستن

گۆڕاو	جیاوازیەکان	کۆی دووجاکان	نمرەی ئازاد	دوجای ناوەندی ژمێرەی	بەهای (F)نەکا	Sig
هیوا	لەنێوان گروپەکان	2425.790	3	808.597	9.995	0.000
	لەناو	14642.697	181	80.899		

					گرووپەکان دا	
			184	17068.486	کۆی گشتی	

بۆ تەواو کردنی ئەنجامەکانی شیکاری یەک ئاراستە توێژەر پشتی بەستبوو بە یاسای (LSD)، بۆ دەرخستنی جیاوازیەکان لە ئاستی هەستکردن بەهیوا لای خوێندکارانی کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت بە پێی گۆڕاوی تاچەندپشت بە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد دەبەستیت هەروەک لە خشتەی (١٥) خراوەتە ڕوو لە ئەنجام دا دەرکەوت کە جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هەیە لەنێوان خوێندکاران بەپێی گۆڕاوی ڕادەی پشت بەستن لەسەر ئاستی هەستکردن بەهیوا لە چاتبۆتەکان لەبەرژەوەندی ئەو خوێندکارانەی کە چاتبوتەکانی زیرەکی دەستکرد بەشێوەیەکی ماماوەند بەکاردەهێنن.

خشتەی (١٦) یاسای (LSD)بۆ دیاریکردن ئاستی هیواخوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان دیکان بە پێی گۆڕاوی (هەرگیز پشتی پێنابەستم ، ماماوەند پشتی پێدەبەستم ، زۆر پشت دەبەستم، بەتەواوی پشتی پێدەبەستم)

Sig.	Std. Error	Mean Difference (I-J)	ناوەندەژمێرەی	ژمارە	(I)چەندپشتدەبەستی	
0.100	3.408	-5.641	61.73	11	ماماوەند پشتی پێدەبەستم	هەرگیز پشتی پێنابەستم
0.968	2.823	-0.114			زۆر پشت دەبەستم	
0.007	3.297	8.988*			بەتەواوی پشتی پێدەبەستم	

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

مامناوەند پشتی پێدەبەستم	هەرگیز پشتی پێنابەستم	19	67.37	5.641	3.408	0.100
	زۆر پشت دەبەستم			5.528*	2.207	0.013
	بەتەوای پشتی پێدەبەستم			14.629*	2.788	0.000
زۆر پشت دەبەستم	هەرگیز پشتی پێنابەستم	132	61.84	0.114	2.823	0.968
	مامناوەند پشتی پێدەبەستم			-5.528-*	2.207	0.013
	بەتەوای پشتی پێدەبەستم			9.102*	2.032	0.000
بەتەوای پشتی پێدەبەستم	هەرگیز پشتی پێنابەستم	23	52.74	-8.988-*	3.297	0.007
	مامناوەند پشتی پێدەبەستم			-14.629-*	2.788	0.000

	زۆر پشت دەبەستم			-9.102-*	2.032	0.000

ئەنجامی ناو خشتەکە سەبارەت بە رِادەی بەکارهێنان ، دەرکەوتووەکە ئەو خوێندکارانەی کە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەشێوەیەکی مامناوەند بەکاردەهێنن بەڵگەدارە ،ئەمەش دەگەرِێتەوە بۆ ئەوەی کە هەبونی هیوا لای ئەو خوێندکارانە دەر ئەنجامێکی گرنگە، چونکە ئەو خوێندکارانە بەشێوەی وەک جێگرەوە تەماشای زیرەکی دەستکرد ناکەن بەڵکو وەک یارمەتیدەرێک بۆ دۆزینەوەی زانیاری ویستراو هەڵی دەسەنگێن، چونکە پشت بەستنی بەردەوام مەترسەکان زیاتر دەکەن بەتایبەت لەسەر مافە مەدەنی و سەربەخۆیەکانی تاکەکان هەربۆیە بەکارهێنانی بەشێوەیەکی مامناوەند و پێویست دەرئەنجامی دەستکەوتی فکری و ئەکادیمی زیادەکات (اوشوبا،اوالرابع،٢٠١٧، ٢).

ئامانجی هەشتەم : زانینی ئاستی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری ترسی خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆرِاوی (بۆتوێژینەوە راپۆرت، بۆ وەرگێران وبیرۆکەی نوێ، وەرگرتنی زانیاری ، هتد)بەکاریدەهێنم .

بەبەکارهێنانی هاوکۆلکەی شیکاری جیاوازی یەکلایەنەی (one-way ANOVA) بۆ نمونەکە دەریدەخات جیاوازی نیە، لە گۆرِاوی ترسی خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد لە نێوان خوێندکاران بەپێی گۆرِاوەکانی مەبەستی بەکارهێنان،چونکەبەهای بەڵگەداری گەورەترە لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥).

ئەنجامی شیکاری یەک ئاراستە (ANOVA)بۆ خوێندکاران بۆ گۆرِاوی ترس لە مەبەستی بەکارهێنان لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان ،بەهای (F) (٠,٢١٩)، بەهای بەڵگەدار (٠,٨٨٣)، بە نمرەی ئازادی (١٨١) لەبەر ئەوەی ئاستی بەڵگەداری (٠,٨٨٣)گەورەترە لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥) بەم شێوەیە دەردەکەوێت کە جیاوازی بەڵگەداری ئاماری نیە لەپێی گۆرِاوی مەبەستی بەکارهێنان بۆ (توێژینەوە ، بیرۆکە ، وەرگێران ، هتر).

گۆڕاو	جیاوازیەکان	کۆی دووجاکان	نمرەی ئازاد	دوجای ناوەندی ژمێرەی	بەهای (F)	Sig
ترس	لەنێوان گروپەکان	8.247	3	2.749		
	لەناو گروپەکان دا	2267.375	181	12.527	.219	.883
	کۆی گشتی	2275.622	184			

خشتەی (١٧)ترس لەگۆڕاوی مەبەستی بەکارهێنان

ئەنجامی ناوە خشتەکە پێمان دەڵێت ترسەکە لای خوێندکار گشتیە نەک بەکار هێنانی بێ بۆ لایەنێک لە لایەنەکان وەک گۆڕاوەکانی توێژینەوەکە ئەمەش کاتێ دێتەکایەوە کە خوێندکار ئامانجی رونی نەبێت بۆ بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد، (Galison,Wooelly,2020)،هەروەها هاو ئەنجامەڵەگەڵ توێژینەوەی (ویکس ،٢٠٢٥) وەپێی وایە ئەو خوێندکارانە کە ترسیان هەیە بەشێوەیەکی نەرێنی خۆدی خۆیان دەوروبەریان هەڵدەسەنگێنن ،ئەمەش پێچەوانەیە لەگەڵ هیوا هەربۆیە لە هەرپەیوەندیەک سەرکەوت و نابن چونکە حەزی گەڕان و بەدواداچونیان لاوازە (محمود،جواد،٢٠٢٤،مجلد٢).

ئامانجی نۆیەم : زانینی ئاستی جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هیوای خوێندکاران لە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بەپێی گۆڕاوی (بۆتوێژینەوە راپۆرت، بۆ وەرگێران ، وەرگرتنی زانیاری، هتد) بەکاریدەهێنم .

بەبەکارهێنانی هاوکۆلکەی شیکاری جیاوازی یەکلایەنەی (one-way ANOVA) بۆ نمونەکە دەریدەخات جیاوازی هەیە، لە گۆڕاوی هیوا خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد لە نێوان خوێندکاران ، چونکە بەهای بەڵگەداری بچوکترە لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥).

ئەنجامی شیکاری یەک ئاراستە (ANOVA)بۆ خوێندکاران بۆ گۆڕاوی هیوا لە مەبەستی بەکارهێنان لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان . بەهای (F) (٤,٩٠٣)، بەهای بەڵگەدار (٠,٠٠٣)، بە نمرەی ئازادی (١٨١) لەبەر ئەوەی ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٠٣)بچوکترە لە ئاستی بەڵگەداری (٠,٠٥) بەم شێوەیە دەردەکەوێت کە جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هەیە لەپێی گۆڕاوی مەبەستی

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

بەکارهێنان بۆ (توێژینەوە ، بیرۆکە ، وەرگێڕان ، هتر)لەبەرژەوەندی ئەو خوێندکارانەی کە بۆ وەرگێران وتێگەیشتن لە چەمکە ئاڵۆزەکان بەکاریدەهێنن.

خشتەی (١٨)هیوا لە مەبەستی بەکارهێنان

گۆڕاو	جیاوازیەکان	کۆی دووجاکان	نمرەی ئازاد	دوجای ناوەندی ژمێرەی	بەهای (F)	Sig
هیوا	لەنێوان گروپەکان	1282.925	3	427.642	4.903	.003
	لەناو گروپەکان دا	15785.561	181	87.213		
	کۆی گشتی	17068.486	184			

بۆ تەواو کردنی ئەنجامەکانی شیکاری ئاراستە توێژەر پشتی بەستبوو بە یاسای (LSD)، بۆ دەرخستنی جیاوازیەکان لە ئاستی هەستکردن بە هیوا لای خوێندکارانی کۆلێژی پەروەردەی بنەڕەت بە پێی گۆڕاوی مەبەستی بەکارهێنان چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد هەروەک لە خشتەی (١٥) خراوەتە ڕوو لە ئەنجام دا دەرکەوت کە جیاوازی بەڵگەداری ئاماری هەیە لەنێوان خوێندکاران بەپێی گۆڕاوی مەبەستی بەکارهێنانی چاتبۆتەکان لە بەرژەوەندی ئەو خوێندکارانەی کە بەمەبەستی وەرگێران و تێگەیشتن لە چەمکە ئاڵۆزەکان بەکاریدەهێنن

خشتەی (١٨) یاسای (LSD)بۆ دیاریکردن ئاستی ترسی خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکان دیکان بە پێی گۆڕاوی (بۆ توێژینەوەو ڕاپۆرت ، وەرگێڕان و تێگەیشتن لە چەمکە ئاڵۆزەکان ، وەرگرتنی زانیاری ، هتد).

(I)مەبەستی بەکارهێنان	ژمارە	ناوەندی ژمێرەی	Mean Differe	Std. Error	Sig.

مجلة مركز بابل للدراسات الإنسانية ٢٠٢٦ المجلد ١٦ / العدد ٥

				nce (I–J)		
بۆتوێژینەوە راپۆرت	بۆ وەرگێران و تێگەیشتن لە چەمەکەئاڵۆزەکان	129	59.65	–6.949–*	1.893	0.000
	وەرگرتنی زانیارو دروستکردنی بیرۆکە			–3.349	3.220	0.300
	هیتر	30	66.60	–3.584	2.410	0.139
بۆ وەرگێران و تێگەیشتن لە چەمەکەئاڵۆزەکان	بۆتوێژینەوە راپۆرت			6.949*	1.893	0.000
	وەرگرتنی زانیارو دروستکردنی بیرۆکە			3.600	3.549	0.312
	هیتر			3.365	2.835	0.237
وەرگرتنی زانیارو دروستکردنی بیرۆکە	بۆتوێژینەوە راپۆرت	9	63.00	3.349	3.220	0.300
	بۆ وەرگێران و تێگگەیشتن لە چەمەکەئاڵۆزەکان			–3.600	3.549	0.312
	هیتر			–	3.850	0.95

				0.235		1
هیتر	بۆتوێژینەوە راپۆرت	17	63.24	3.584	2.410	0.139
	بۆ وەرگێران و تێگەیشتن لە چەمکەئاڵۆزەکان			-3.365	2.835	0.237
	وەرگرتنی زانیارو دروستکردنی بیرۆکە			0.235	3.850	0.951

بەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد بە شێوەیەکی تەندروست دەبێتەهۆی دروستکردنی هیوای لای خوێندکار ، بەکارهێنانی بەشێوەی پێویست بیرکردنەوەی ئەرێنی لای خوێندکار دروست دەکات ،زیرەکی هۆکارێکە بۆ دروستکردنی بیرۆکەی نوێ ئەنجامی ئەم توێژینەوە یەک دەگرێتەوە لەگەڵ توێژینەوەی (Chiu,2023) کە ئەم توێژینەوە دەریخستووە کاتێ خوێندکاران بۆ قوڵبونەوە و تێگەیشتن لە چەمکەکان زیرەکی دەستکرد بەکاردەهێنن ئەنجامی ئەکادیمیان باشتردەبێت. هیوا لای خوێندکار دەمێنێت و گەشە دەکات پەرەی پێدەدرێت ،کاتێ خوێندکارهەست دەکات زیرەکی دەستکرد هێشتا کۆنترۆڵی لە دەستی خویەتی ئەگەر شەفافیەت هەبێت لەبەکارهێنانی ئامرازەکە هیوای خوێندکار زیادەکات(Galison , Woolly,2020).

چوارەم ئەنجام ڕاسپاردەوپێشنیار

ئەنجامەکانی توێژینەوە

١-هەبوونی پەیوەندی پێچەوانە لەنێوان هەردوو گۆڕاوی توێژینەوەکە (ترس ، هیوا) لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد.

٢-بوونی هیوالای خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکردلای نمونەی توێژینەوەکە.

٣-بوونی ترس لای خوێندکاران لەبەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکردلای نمونەی توێژینەوەکە.

٤-بوونی هیوا لای ئەو خوێندکاران کە بەشێوەیەکی مامناوەند پشت بە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد دەبەستن .

٥-بوونی ترس لای ئەو خوێندکاران کە بەشێوەیەکی زۆر پشت بە چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد دەبەستن .

٦-بوونی هیوا لای ئەو خوێندکارانەی کە مەبەستی بەکارهێنانی چاتبۆتەکان بۆ وەرگێران و تێگەیشتن لە چەمەکەئاڵۆزەکان .

٧-نەبونی بەهای بەڵگەداری ئاماری لە بونی ترس بۆگۆڕاوی مەبەستی بەکارهێنانی چاتبۆتەکانی زیرەکی دەستکرد.

راسپاردەکان

لەبەر ڕۆشنای ئەنجامەکانە توێژینەوە توێژەر ئەم ڕاسپاردانەدەخاتەڕوو:

١-وەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی پلان و پرۆگرامی تایبەت بە زیرەکی دەستکرد پەسەندبکات چۆن بەشێوەیەکی ئەخلاقیانە ئەم تەکنەلۆژیایە بەکاربهێنرێت لەلایەن خوێندکارانەوە.

٢-کردنەوەی خولی شارەزای بۆ خوێندکاران لە چۆنیەتی بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد چۆنیەتی سود وەرگرتن لەو ئامرازەگرنگە .

٣-هاندانی خوێندکاران بۆ خودفێرکردوەرگرتنی کارامەی و لێهاتوی لەبوارەجیاجیاکاندا .

لەبەر ڕۆشنای ئەنجامەکانە توێژینەوە توێژەر ئەم پێشنیارانەدەخاتەڕوو:

١-ئەنجام دانی توێژینەوەی هاوشێوە لەسەرجەم بەشەکانی زانکۆ .

٢-ئەنجام دانی توێژینەوەبەپێی گۆڕای دیکە وەک (بیرکردنەوەی داهێنەرانە ، بەدەستهێنانی ئاستی دەستکەوت).

٣-ئەنجام دانی توێژینەوەی هاوشێوەلەسەر نمونەی جیاواز وشوێنی جیاواز لە هەرێمی کوردستان .

پاشکۆی (١) **پێوەری ڕاستێتی ترس** =٨٦,٦

ژ	ناوی شارەزایان	نازناو	ڕێژەی گونجاوەی	نەگونجاو	پێویستی بە چاککردنە	ڕێژەی ڕاستیتی
١	د.حسین اسماعیل	پرۆفیسۆر	١٠	٣	١	٧١%

Journal Of Babylon Center For Humanities Studies 2026 Volume :16 Issue : 5
(ISSN): 2227-2895 (Print) (E-ISSN):2313-0059 (Online)

٢	د.کریم احمد عزیز	پرۆفیسۆری یاریدەدەر	١٣	١	١	٩٢%
٣	د.نازدارقودرەت	پرۆفیسۆری یاریدەدەر	١٤			١٠٠%
٤	د.ئارەزوو عادل	مامۆستا	١١	٣		٧٨%
٥	د.هەڵمەت فائق دەرویش	مامۆستا	١٣		١	٩٢%

=٩٠,٨ پاشکۆی (٢)پێوەری ڕاستێتی هیوا

ژ	ناوی شارەزایان		نازناو	ڕێژەی گونجاوەی	نەگونجاو	پێویستی بە چاککردنە	ڕێژەی ڕاستێتی
١	د.حسین اسماعیل		پرۆفیسۆر	١٥	١	٢	٨٣%
٢	د.کریم احمد عزیز		پرۆفیسۆری یاریدەدەر	١٧		١	٩٤%
٣	د.ئارەزوو عادل		پرۆفیسۆری یاریدەدەر	١٤	٣	١	٧٧%
٤	د.نازدار قودرەت		مامۆستا	١٨			١٠٠%
٥	د.هەڵمەت فائق دەرویش		مامۆستا	١٨		١	١٠٠%

سەرچاوەکان (سەرچاوەکوردییەکان)

ئەلریماوی ،محمدعودە(٢٠١١).لەدەروونزانی منداڵدا ،وەرگێرانی ،ئاری عوسمان خیات ،چز،چابخانەی نارین ،سلێمانی .

امين،شنۆدەرویش (٢٠٢٥).ڕۆڵی زیرەکی دەستکر لەگەشەپێدانی ئاستی مەعریفی خوێندکارانی زانکۆ، گۆڤاری سلێمانی ، زانستەمرۆڤایەتیەکان،کۆنفرانس.

ابو اسعد،دکتۆراحمد عبداللطیف ،عربیات ،دکتور عبداللحلیم (٢٠٢٣).تیۆرەکانی ڕێنمای دەرونی و پەروەردەی، قادرحسین ساڵح ، چ١،چابخانەی تاران،سلێمانی .

دوی،د.کارول.س(٢٠٢٠).ئەقڵێەت (گۆڕینی شێوازی بیرکردنەوە بۆ گەیشتن بە ئەو پەڕی تواناکان ،وەرگیرانی ،بنارجبار ،چ١،دەزگای فام ،سلێمانی ,

حسن ، ئاڤان عبدالله ، امین ،نبهایت فرج (٢٠٢٥). ئاستی بەکارهێنانی زیرەکی دەستکردو پەیوەندی بە خودفێرکردنەوەلای خوێندکاری بە هرەداران ،گۆڤاری سلێمانی _زانستە مرۆڤایەتیەکان،کۆنفرانس. حمەلا،ڕزگار،عارف،کارزان (٢٠٢٥).ئاڕاستەی خوێندکارانی کۆلێژی پەروەردەی بنەرتی زانکۆی سلێمانی دەربارەی بەکارهێنانی بەرنامەکانی زیرەکی دەستکرد، گۆڤاری سلێمانی –زانستە مرۆڤایەتیەکان .

عبداکریم ، وەلیدخالد ئەوانی تر(٢٠٢٣) .بونیاتنانی پێوەرێک بۆ دەستنیشانکردنی لاوازی ئاگاداربوون لای منداڵانی پێش تەمەنی چونە قوتابخانە بەپێی ڕێبەری(دی ئێس ئیم فایف)، گۆڤاری زانکۆ بۆ زانستە مرۆڤایەتیەکان، بەرگی، ٢٧.

علی ، هیواغفار، (٢٠٢٥) .کێشەکانی بەکارهێنانی زیرەکی دەستکرد لە توێژینەوەدا ، گۆڤاری سلێمانی ،زانستە مرۆڤایەتیەکان، کۆنفرانس.

کریم ،هێرش خوارحم (٢٠٢٥) .ئاستی هۆشیاری لەبەکارهێنانی زیرەکی دەستکردبۆ باشترکردنی پرۆسەی وانەوتنەوە،گۆڤاری سلێمانی زانستەمرۆڤایەتیەکان، کۆنفرانس.

کری ،ئارام ،بکر،ئیمان پشتیوان ، ئەوانی تر (٢٠٢٥).ڕۆڵی زیرەکی دەستکرد لە بەرزکردنەوەی پاڵنەری فێربوون لەڕوانگەی زانکۆی چەرمۆ لە کۆلێژی پەروەردە، گۆڤاری سلێمانی زانستەمرۆڤایەتیەکان،کۆنفرانس.

هیلین ، یونکەر(٢٠٠٨).دەروونناسی ترس ،وەرگێر ناسرصلاحی ، چ١،چابخانەی شڤان ، هەولێر.

محمد،نازەنین عوسمان (٢٠٢٠).بنەماکانی دەروندروستی ،چ١، چابخانەی نارین ن سلێمانی .

محمد،نازەنین عوسمان (٢٠٢١).دەروازەیەک بۆ ڕێنمای دەرونی و پەروەردەی ،چ١، چاپخانەی نارین ، سلێمانی .

مستەفا، یوسف حمەصاڵح(٢٠٢٠).کەسایەتی و سروشتی مرۆف ،چ١،ناوەندی ڕۆشنبیی ئەندێشە ،هەولێر.

سەرچاوە عەرەبیەکان

التميمي، عبد الرحمن بن إبراهيم الفريح (٢٠١٩). مستوى وعي الطلاب والطالبات المسجلين في الدبلوم التربوي بجامعة حائل بمفاهيم تقنية النانو تكنولوجي، مجلة جامعة حائل (أو اسم المجلة الناشرة)، جامعة حائل، المملكة العربية السعودية.

الزبيدى ، نوال(٢٠١٩).اتجاهات طلبة المهوبين نحو استخدام النترنيت فى التليم الذات وعلاقة بالتحصيل، الجامعة الباحة،كلية التربية ، مجلد٣٥،العدد١٢،مصر .
https://doi.org/10.53796/hnsj511/1

حمز،منال(٢٠٢٦) .أثراستخدام أدوات الذكاء الصطناعى على الاداء الاكاديمى و سلوكيات التعلم لدى طلبة الجامعات في لبنان ، مجلة الاداب والعلوم الانسانية ،مجلد ٧ ، العدد ٤١.

ميرة، أمل كاظم؛ حامد، باحثت تبارك (٢٠٢٥). الخوف من الضياع لدى المرحلة الإعدادية. المجلة التربوية والنفسية، مجلد ٢٢، العدد٨٨.
https://doi.org/ 10.52839/0111-000-084-009

العرود، د.راكزسالم (٢٠٢٤) .مخاطر الذكاء الاصناعى المنوظمة الخلاقيةالطفولة، جامعة مؤتة، الأردن، مجلة العلوم الإنسانية والطبيعية، مجلد٥، العدد (١١).

اوشوبا،اوشونديهوالرابع،وليام وليسر(٢٠١٧) .ذكاء الصناعى بملابح بشرية:مخاتر والتحيز والخطاء فى الذكاء الصناعى ،موسسة ١، ،سانتامؤنيكا، كاليفؤرنياRNAD

حسن ، قبيله ابراهيم(٢٠٢٥).الامل وعلاقة بالاصلابه النفسية طلبة السادس اعدادية، مجله ديالى للبحوث الانسانية، مجلد١، عدد، ١٠.

حسين ،احمدمحمدشبيب(٢٠٢٤) .اتجاهات طلاب الجامعة نحو استخدام التطبيقات التعليمية للذكاء الاصطناعي للتدريس في التعليم الجامعي،العدد٢٠٤، ص ٤٨٤_٩١٤.

صالح، فاتن عبد الله إبراهيم (٢٠٠٩). أثر تطبيق الذكاء الاصطناعي والذكاء العاطفي على جودة اتخاذ القرارات (رسالة ماجستير غير منشورة) جامعة الشرق الأوسط، الأردن.

عبد الرحيم، دعاء سعد،البدري، رؤى علي محمد؛ السراي، ميعاد جاسم سلمان (٢٠٢٥). الذكاء الاصطناعي وتحديات تطبيقه في التعليم الجامعي. مجلة أبحاث الذكاء، مجلد ١٩ عدد ٤٠ .

غنايم ،دكتور فهمى ابراهيم (٢٠٢٣) .فوبيا الذكاء االصطناعي وأخالاقيات البحث العلمي،مجلة الدولية للبحوث العلوم الرتبوية،مجلد٦ ، العدد٣

محمود،لطيفة ،جواد،سلام ياسين(٢٠٢٤).خوف التقيمى لدى الطلبه الجامعه،مجله ديالى لبحوث العلمى ، مجلد٢،عدد١٠١.

DOI: https://doi.org/10.57592/r31j8k90.

محمد،اسماالسيدمحمد و محمد،كريمةمحمود(٢٠٢٠).تطبيقات الذكاء الصناعى ومستقبل تكنولوجيا التعليم ،المجموعة العربية التدريب والنشر،ج١،القاهرة.

يونس ،رماح محمد ابراهيم (٢٠٢٥).محددات ظاهرة الذكاء الاصناعى وعلاقتهابتجنب الشراء الكترؤنى ، مدرس العالقات العامة واإلعالن،كلية آالداب، قسم اإلعالم،جامعة كفر الشيخ،جامعة الازهر ،مجلد٧.

سەرچاوەئینگلیزی

American Psychological Association. (2020). APA Dictionary of Psychology.

Britzman ,D. P. (2003). After-Education (Anna Freud,Melanie Klein, and Psychoanalytic Histories of Learning.

Chiu, T. K. F. (2023). Applying self-determination theory to understand student engagement with generative AI in higher education. Computers & Education.

Darwin ,C. (1872). The Expression of the Emotions ,in Man and Animals.

Guilherme, A. (2017). AI and education: the importance of teacher ,and student relations. Policy Futures in Education.

Jose, B., Joseph, D., Mohan, V., Alexander, E., Varghese, S. K., & Roy, A. (2025). Outsourcing cognition: the psychological costs of AI-era convenience. Frontiers in Psychology, 16, 1645237.

Jose, B., Joseph, D., Mohan, V., Alexander, E., Varghese, S. K., & Roy, A. (2025). Outsourcing cognition: the psychological costs of AI-era convenience. Frontiers in Psychology, 16, 1645237. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1645237

J. Samuel, T. Khanna, J. Esguerra, S. Sundar, A. Pelaez, and S. S. Bhuyan (2025).The Rise of Artificial Intelligence Phobia! Unveiling News-Driven Spread of AI Fear Sentiment Using ML, NLP, and LLMs," IEEE Access, vol. 13, pp. 125958-125969, , Doi: 10.1109/ACCESS.2025.3588179.

Konadu, B. O., & Kusi, E. (2025). AI chatbots and students mental health support: An efficacy review. American
Journal of Education and Learning, 10(2), 207-225.

Kurzweil, R. (2005). The Singularity Is Near, When Humans Transcend Biology. Viking Press

Brynjolfsson, E & McAfee, A (2014) The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies.

Kasneci, E., et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. Learning and Individual Differences, 103, 102273).

Kasneci, E., et al. (2023). ChatGPT for good? On opportunities, and challenges of large language models for education. Learning and Individual Differences.<

Luckin, R., & Holmes, W. (2021). Intelligence Unleashed: An argument for AI in Education

Lee, P. Y. K., Ma, N. F., Kim, I. J., & Yoon, D. (2023). Speculating on Risks of AI Clones to Selfhood and Relationships: Doppelganger-phobia, Identity Fragmentation, and Living Memories. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 7(CSCW1), 1-28. https://doi.org/10.1145/3579524

Mori, M. (2012). The uncanny valley)From the Field((K. F. MacDorman & N. Kageki, Trans.). IEEE Robotics & Automation Magazine, 19(2), 98-100. (Original work published 1970).

Snyder, C. R., Harris, C., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irving, L. M., Sigmon, S. T., ... & Madakosky, P. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. Journal of Personality and Social Psychology, 60(4), 570–585. https://doi.org/10.1037/0022-3514.60.4.570

Snyder, C. R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. Psychological Inquiry, 13(4), 249–275. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1304_01

Sullivan, M., Kelly, A., & McLaughlan, P. (2023). ChatGPT in higher education: Considerations for academic integrity and student learning. Journal of Applied Learning and Teaching, 6(1), 31-40.

Tian, W., Ge, J., Zhao, Y., & Zheng, X. (2024). AI Chatbots in Chinese higher education: adoption, perception, and influence among graduate students. Frontiers in Psychology.

Tian, W., et al. (2024). AI Chatbots in Chinese higher education: adoption, perception, and influence among graduate students. Frontiers in Psychology, 15, 1373973).

Sources

Kurdish sources

Al-Rimawi, Mohammed Ouda (2011). In Child Psychology, translated by Ari Osman Khayat, Chzh, Narin Printing House, Sulaimani.

Amin, Shinodarwish (2025). The role of artificial intelligence in developing the cognitive level of university students, Sulaimani Journal, Humanities, Conference.

Abu Asad, Dr. Ahmad Abdul Latif, Arabia, Dr. Abdul Halim (2023). Theories of Psychological Guidance and Education, Qadir Hussein Salih, Vol. 1, Tehran Printing House, Sulaimani.
Dui, Dr. Carol.S (2020). Mindset (Changing the Way of Thinking to Reach the Maximum of Abilities, Retrieved, Banarjbar, Vol. 1, FAM Institute, Sulaimani,
Hassan, Avan Abdullah, Amin, Nabhait Faraj (2025). Level of use of artificial intelligence and its relationship with self-learning among gifted students, Sulaimani Journal of Humanities, Conference. Hamala, Rizgar, Arif, Karzan (2025). Direction of students of College of Primary Education of Sulaimani University about the use of artificial intelligence programs, Sulaimani Journal - Humanities.
Abdulkarim, Walid Khalid et al (2023). Construction of a criterion for identifying cognitive impairment in preschool children according to the guidelines (DSM Five), University Journal of Humanities, Vol.
Ali, Hiwaghfar, (2025). Problems of Using Artificial Intelligence in Research, Sulaimani Journal, Humanities, Conference.
Karim, Hersh Khawarhim (2025). Level of Awareness in the Use of Artificial Intelligence to Improve the Teaching Process, Sulaimani Journal of Humanities, Conference.
The role of artificial intelligence in enhancing learning motivation from the perspective of Charmo University, College of Education, Sulaimani Journal of Humanities, Conference.
Helen, Junker (2008). Psychology of Fear, translated by Nasr Salahi, vol. 1, Shepherd Printing House, Erbil.
Mohammed, Nazanin Osman (2020).Principles of Psychiatry, Volume 1, Narin Printing House, Sulaimani.
Mohammed, Nazanin Osman (2021). Gateway to Psychological Guidance and Education, Volume 1, Narin Printing House, Sulaimani.
Mustafa, Yousef Hamasaleh (2020). Personality and Human Nature, Volume 1, Andisha Cultural Center, Erbil.
Arabic sources
Al-Tamimi, Abdul Rahman bin Ibrahim Al-Farih (2019). Mastowi Vision of Students and Enrolled in Educational Diploma at Hael University in Nanotechnology Concepts, Hael University Journal (or the name of the publishing journal), Hael University, The Kingdom of Saudi Arabia.
Al-Zubaidi, Nawal (2019). Approaches to the use of the Internet in self-education and its relationship to learning, Al-Baha University, Faculty of Education, Volume 35, Number 12, Egypt.
https://doi.org/10.53796/hnsj511/1

Hamz, Manal (2026) .Effects of Using Synthetic Zakah Tools on Academic Performance and Learning Behavior of University Students in Lebanon, Journal of Arts and Humanities , Volume 7 , Number
Mira, Amal Kazem; Hamid, Bahth Tabark (2025). Fear of waste in the preparatory stage. Al-Tarbiya wa al-Nafsiyya Magazine, Volume 22, Number
https://doi.org/10.52839/0111-000-084-009
Al-Arood, Dr. Rakzsalam (2024) .Makhatar al-Zaka' al-Isna'i al-Manuzma al-Khlaqiyah al-Tfoula, Mota University, Jordan, Journal of Humanities and Natural Sciences, Volume 5, Number (11.(
Oshuba, Oshundi and Al-Rab, William and Liser (2017). Artificial Sex with Human Tastes: Dangers, Precautions and Errors in Artificial Sex, Santa Monica Foundation, California RNAD
Hassan, Qabila Ibrahim (2025). Hope and Relationship to Psychological Disorders, Diyala Journal for Human Research, Volume 1, Issue,
Hussein, Ahmad Mohammed Shabib (2024) .University Students' Strategies for the Use of Educational Applications for Innovative Teaching in Public Education, No. 204, pp. 484_9
Saleh, Faten Abdullah Ibrahim (2009). Effect of applying artificial intelligence and emotional intelligence on the quality of decision making (unpublished master's thesis) Middle East University, Jordan.
Abdul Rahim, Du'a Saad, Al-Badri, Roy Ali Mohammed; Al-Sarai, Miad Jassim Salman (2025). Artificial intelligence and challenges of application in public education. Journal of Research on Zakah, Volume 19, Number
Ghanaim, Dr. Fahmi Ibrahim (2023). Artificial Zakah Phobia and the Ethics of Scientific Research, International Journal of Rain Science Research, Volume 6, Number
Mahmoud, Latifah, Jawad, Salam Yasin (2024). Fear of estimation for university students, Diyala Magazine for Scientific Research, Volume 2, No.
DOI: https://doi.org/10.57592/r31j8k90.
Mohammed, Ismail Sayed Mohammed and Mohammed, Karimah Mahmoud (2020). Industrial Zakat Applications and the Future of Educational Technology, Arab Training and Publishing Group, Vol. 1, Cairo.
Younis, Ramah Mohammed Ibrahim (2025). Apparent Limits of Industrial Zakah and its Relationship to Electronic Shopping, Professor of General and Public Relations, Faculty of Medicine, Department Al-Alam, Kafr al-Sheikh University, Al-Azhar University, Vol.